

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA**

AUKSĖ SABALIENĖ
Teisės ir policijos veiklos studijų programa

TEMA
**MAŽAMEČIŲ PADARYTŲ BAUDŽIAMŲJŲ VEIKŲ
KRIMINOLOGINĖ ANALIZĖ ŠIAULIŲ APSKRITYJE**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas –
Prof. dr. G.Babachinaitė**

Vilnius, 2006

TURINYS

Įvadas	3
I. Mažamečių teisinė ir socialinė situacija Lietuvoje	6
1. Mažamečio teisės pažeidėjo reglamentavimas	6
2. Mažamečio asmenybės formavimosi ypatumai ir socialinė situacija	12
II. Kriminologinio tyrimo Šiaulių apskrityje rezultatų analizė	19
1. Nusikalstamų veikų bendra charakteristika	19
2. Nusikalstamų veikų padarymo laikas ir vieta.....	23
3. Nusikalstamų veikų padarymo būdai ir pasikėsینimo dalykas	27
4. Mažamečių amžiaus struktūra bei jų padarytų pavienių ir grupinių nusikalstamų veikų charakteristika	29
5. Mažamečių padarytų nusikalstamų veikų aukos	31
6. Mažamečių padarytų nusikalstamų veikų priežastingumas	32
7. Pedagogų apklausa apie mažamečių socialinę situaciją ir jų elgesio priežastingumą.....	34
Išvados.....	52
Siūlymai ir rekomendacijos.....	54
Literatūros sąrašas	56
Santrauka	58
Priedai	60

IVADAS

Bendra charakteristika ir temos aktualumas. Vaikų ir jaunimo nusikalstamas elgesys yra negatyvus reiškinys, su kuriuo susiduria kiekviena visuomenė. Šiam reiškiniui riboti kuriamos moksliskai pagrįstos koncepcijos, steigiamos institucijos, sudarančios vientisą sistemą ir skatinančios socialiai priimtina vaikų ir jaunimo veiklą, apribojančios ir slopinančios socialiai nepriimtino elgesio apraiškas. Socialinio elgesio formoms būdingas kompleksinis sąlygotumas, t. y. žmogaus elgesys priklauso ne vien nuo asmens, bet ir nuo jį supančių socialinių darinių (šeimos, draugų, institucijų ir kt.). Taigi, siekiant paveikti žmogaus elgesį, būtina daryti įtaką ne tik jam pačiam, bet ir visai jį supančiai aplinkai¹.

Žiniasklaidoje vis dažniau girdime apie mažamečiu vaiku agresyvumo proveržius, kartais pasibaigiančius kito žmogaus mirtimi ir neretai – sunkiu kūno sužalojimu. Galima teigti, kad mažamečių pavojingas visuomenei elgesys yra menkai ištirtas jau vien todėl, kad beveik nėra literatūros, kurioje jis būtų išnagrinėtas. Be to, nevedama statistika, apibendrinanti mažamečių padarytas nusikalstamas veikas. Centrinėse duomenų bazėse galime rasti duomenis apie nutrauktus ikiteisminius tyrimus, kai asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, neturėjo reikiamo amžiaus, tačiau baudžiamasis įstatymas numato atskirus nusikaltimus, kai asmuo atsako sulaukęs skirtingo amžiaus. Renkant praktinę medžiagą autorei teko susidurti su tam tikrais sunkumais. Nei viena apskrities policijos įstaiga nerenka ir neanalizuoja duomenų apie mažamečių padarytas pavojingas visuomenei veikas. Gana sudėtinga buvo išsiaiškinti, kiek kokiame rajone mažamečiai padarė nusikalstamų veikų. Aukštesnės pakopos policijos įstaigai – Šiaulių miesto vyriausiajam policijos komisariatui pateikiami duomenys yra neišsamūs ir, kaip paaiškėjo atlikus tyrimą, netgi neatitinka tikrovės. Baudžiamosios bylos, kuriose ikiteisminis tyrimas nutrauktas asmeniui neturint tinkamo amžiaus ir medžiagos, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl amžiaus, visose policijos įstaigose buvo laikomos archyvuose, todėl reikėjo gauti vadovų leidimus susipažinti su reikiama dokumentais.

Pirmiausia šis darbas didelę reikšmę turės pačiai darbo autorei ir ją supantiems žmonėms plečiant jos žinių ratą, pritaikant jas vaikų auklėjime, praktiniame darbe, susiduriant su mažamečiais nusikaltėliais, atliekant ikiteisminius tyrimus.

Tyrimo objektas. Baigiamojo darbo tyrimo dalyką apibudina pats baigiamojo darbo pavadinimas – Mažamečių padarytos baudžiamosios veikos Šiaulių apskrityje. Taigi darbo tyrimo objektas yra mažamečių padarytos nusikalstamos veikos minėtoje teritorijoje.

¹ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos – Vilnius : 2000. P. 7

Tyrimo tikslas. Tyrimo tikslas – mažamečių padarytų baudžiamųjų veikų kriminologinė analizė.

Tyrimo uždaviniai:

- ❖ ištirti, koks mažamečių padarytų nusikalstamų veikų mastas Šiaulių apskrityje; kaip netikslingai iškeltos ir nutrauktos baudžiamosios bylos pakeistų apskrities išaiškinamumo rodiklius; kaip pasikeistų statistiniai duomenys, jei atvejai, kuomet buvo atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus būtų registruoti kaip ikiteisminiai tyrimai;
- ❖ išanalizuoti mažamečių teises pasekmes po priimto sprendimo atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą arba nutraukti ikiteisminį tyrimą;
- ❖ išanalizuoti, kas tampa mažamečių padarytų nusikalstamų veikų aukomis;
- ❖ palyginti apskrities teisėsaugos įstaigose forminamus dokumentus, susijusius su mažamečių padarytomis nusikalstamomis veikomis;
- ❖ išanalizuoti, kokiais charakterio ypatumais pasižymi nusikalstę mažamečiai;
- ❖ pateikti pasiūlymus, ką daryti, kad situacija pasikeistų į gerąją pusę.

Tyrimo šaltiniai. Ruošiant darbą buvo naudojami ikiteisminio tyrimo įstaigų procesiniai dokumentai - nutarimai atsisakyti pradėti ikiteisminius tyrimus, nutarimai nutraukti ikiteisminius tyrimus ir pranešimai apie įtarimą. Taip pat naudoti ir kiti literatūros šaltiniai – knygos, pedagoginė ir psichologinė literatūra, moksliniai straipsniai, metodinės priemonės, kvalifikacijos kėlimo kursų bei tarptautinių seminarų medžiaga, norminiai dokumentai : Lietuvos Respublikos² įstatymai - Baudžiamasis kodeksas, Baudžiamojo proceso kodeksas, Vyriausybės nutarimai, Generalinio komisaro įsakymai, Informatikos ir ryšių departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos statistiniai duomenys ir t.t.

Tyrimo metodika. Šiame darbe buvo atliekamos procesinių dokumentų studijos ir jų analizė. Empyrinis tyrimas iš esmės atliktas anketavimo metodu. Buvo apklausti apskrities mokyimo įstaigų pedagogai, dirbantys su nusikalstamas veikas padariusiais mažamečiais. Tikslas – sužinoti mažamečių gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, jų sveikatos būklę ir socialinę brandą, anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą bei jų elgesį po nusikalstamos veikos padarymo. Iš pedagogų autorė tikėjosi ne tik nuomonės, bet ir pastebėjimų apie sistemos trūkumus bei konkrečių pasiūlymų.

Mokslinis darbo naujumas. Vaikų nusikalstamumo temos Lietuvoje yra labai populiaros ir plačiai nagrinėjamos. Visuomenė jau suprato, kad problemą sprendžiant iš esmės ir kuo anksčiau užkertant kelią nusikalstamoms veikoms, galima išvengti tragiškų pasekmių. Vaikų nusikalstamumą nagrinėjo daug Lietuvos ir užsienio autorių – G.Babachinaitė, V.Pavilionis,

² Toliau šiame darbe Lietuvos Respublikos sutrumpintai – LR.

V. Justickis, A. Dobryninas, A. Dapšys, A. Čepas ir kiti autoriai. Šių autorių darbuose buvo analizuojamos vaikų – nepilnamečių nusikalstamumo priežastys ir prevencija, nepilnamečio nusikaltėlio asmenybės problemos, ankstyvoji vaikų nusikalstamumo prevencija ir kt. Tačiau pažymėtina, kad mažamečių nusikalstamumas išskiriamas ir nagrinėjamas labai retai, Lietuvos ir užsienio kriminologijos literatūroje nebuvo detaliai nagrinėta mažamečio nusikalstamą elgesį sąlygojusių aplinkybių sistema, mažamečių nusikalstamumo prevencijos sistema. Juo labiau šie probleminiai klausimai nebuvo nagrinėjami konkrečiai Šiaulių apskrityje.

Darbo struktūra. Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dvi dalys, suskirstytos į atskirus skyrius, tyrimo pagrindu suformuluotos išvados, siūlymai ir rekomendacijos bei trumpa santrauka lietuvių ir anglų kalba. Darbo pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas bei priedai. Pirmoje dalyje autorė aptaria mažamečių teisinį statusą, procesinius veiksmus, teises pasekmes po nusikalstamos veikos padarymo, asmenybės ypatumus, socialines problemas, susijusias su mažamečių socialine aplinka ir nusikalstamu elgesiu. Antroje dalyje atliekama nusikalstamų veikų kriminologinė analizė, analizuojami apklausos duomenys, pateikiama keletas pasiūlymų dėl esamos padėties gerinimo. Šiame darbe daugiausiai dėmesio skirta praktiniam tyrimui nustatant realią mažamečių padarytų nusikalstamų veikų padėtį Šiaulių apskrityje.

I. MAŽAMEČIŲ TEISINĖ IR SOCIALINĖ SITUACIJA LIETUVOJE

1. Mažamečio teisės pažeidėjo reglamentavimas

1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, prie kurios Lietuva prisijungė 1992 m. ir kurią 1995 m. liepos 3 d. ratifikavo LR Seimas, vaiku laiko kiekvieną žmogų, neturintį 18 m., jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau (Konvencijos 1 str.). Lietuvos teisės aktuose atsižvelgta į šią tarptautinių teisės aktų nuostatą: LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo, priimto 1996 m. kovo 14 d., 2 straipsnyje teigiama, kad “vaikas yra žmogus, neturintis 18 m., išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip³”. Nepilnamečiai, remiantis 2000 m. rugsėjo 26 d. LR Seimo priimto LR Baudžiamojo kodekso (toliau BK) 13 str., yra asmenys nuo 14 iki 18 m. Bendrasis baudžiamosios atsakomybės amžius yra 16 m. Vaikai, jaunesni nei 14 m., pagal baudžiamuosius įstatymus neatsako. Jiems apibūdinti Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje vartojama “mažamečio” sąvoka. Baudžiamosios teisės prasme, už sunkiausių smurtinius nusikaltimus atsako asmenys nuo 14 m., o šio amžiaus nesulaukusių asmenų veikos nėra laikomos nusikalstamomis, todėl neįeina į vaikų smurtinio nusikalstamumo sampratą ir apskritai nėra nagrinėjamos.

Vaikų teises Lietuvoje gina ne tik Lietuvos teisės aktai, bet ir tarptautinio pobūdžio norminiai dokumentai. Pagal Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, Valstybės dalyvės gerbia ir garantuoja visas šioje Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jų jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių. Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisių globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų⁴.

Lietuvos Respublikos Konstitucija išskiria prigimtines žmogaus teises, taip pat vaiko, teises ir laisves: teisę į gyvybę, teisę į žmogaus laisvės, asmens ir privataus gyvenimo neliečiamumą; draudimą žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą bei žiauriai elgesį su juo⁵. Konstitucinių normų nepaisymas tolygus – negerbimui nei valstybės, kurioje gyvena, nei savęs.

³ LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 2 str. 1996 m. kovo 14 d. - Valstybės žinios 1996, Nr. 33-807.

⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989 m. lapkričio 20. - Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

⁵ LR Konstitucija, 1992 m. spalio 25 d. - Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

Galiojančiame LR BK yra nustatyta bendroji amžiaus riba, t.y. 16 metų, nuo kada žmogus atsako už padarytą nusikalstamą veiką pagal baudžiamuosius įstatymus. Už atskirus nusikaltimus, išvardintus BK 13 str. 2 d., atsakomybė yra numatyta nuo 14 metų. Daugeliui kyla klausimas, kodėl būtent nuo tokio amžiaus asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn? Kodėl ne nuo 10 arba nuo 18 metų? Baudžiamosios teisės mokslas teigia, kad asmuo už padarytą nusikalstamą veiką atsakomybėn gali būti traukiamas tik tuomet, jeigu asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, veikia kaltai, t.y. tyčia ar neatsargiai, be to, yra pakaltinamas, t.y. suprantantis savo veiksmų esmę ir galintis juos valdyti. Žinoma, kad žmogus pirmaisiais savo gyvenimo metais yra ne tik fiziškai nesubrendęs. Tam tikrą laiko tarpą jam yra sunkiai suprantamos visuomenėje, valstybėje nustatytos elgesio taisyklės. Turima omenyje moralės ir teisės normos. Tai, kas įgijusiam tam tikrą socialinę patirtį žmogui yra visiškai arba bent jau didesne dalimi suprantama, iki tam tikro amžiaus gali būti nesuvokiama. Dėl šių priežasčių kiekviena valstybė individualiai nusprendžia, kokio amžiaus sulaukęs asmuo yra tiek socializuotas, kad iš jo galima reikalauti atitinkamo elgesio, ir, jeigu jis nesilaiko nustatytų elgesio taisyklių, taikyti jam atitinkamas poveikio priemones. Mūsų valstybėje apsispręsta, kad sulaukęs 16 metų statistinis asmuo jau yra pakankamai išsivysčiusio intelekto, kad suvoktų ne tik tai, ką jis daro, bet ir tai, kad tokia veika didžiosios visuomenės dalies yra neigiamai vertinama. Be to, manoma, kad tokio amžiaus asmuo jau gali valdyti savo veiksmus, t.y. valingai pasirinkti vieną iš kelių galimų sprendimų. Be abejo, yra veikų, kurias gali suprasti ir jaunesnio amžiaus asmenys. Tokie nusikaltimai yra vadinami prigimtiniais. Kad tokie veiksmai yra draudžiami ir baudžiami, turi būti aiškinama nuo pat kūdikystės. Todėl ir atsakomybė už juos yra nustatyta nuo 14 metų. Žinant, kad žmogaus intelekto išsivystymas yra individualus, praktiniame darbe dažnai su apmaudu pastebima, kaip tuo piktnaudžiauja mažamečiai ir netgi nepilnamečiai, tačiau tokia yra realybė. Blogybė yra ne tai, kad nustatytas toks patraukimo baudžiamojon atsakomybėn cenzas. Neigiamas aspektas yra tai, kad nėra teisiškai tinkamai sureguliuotas jaunesnių asmenų padariusių nusikalstamas veikas, statusas, nereguliuotos jiems taikomos poveikio priemonės bei procedūros.

Mažametis – tai asmuo, kuris nėra sulaukęs 14 metų amžiaus. Tokią “mažamečio” sąvoką numato Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai.

Tokį minimalų amžiaus cenzą yra nusistačiusi ne tik Lietuva. Asmenys, sulaukę 14 metų amžiaus, pagal baudžiamuosius įstatymus atsako Italijoje, Vokietijoje, Austrijoje, metais vyresni

asmenys yra baudžiami Suomijoje⁶. Olandų baudžiamoji teisė taikoma jaunuoliams nuo 12 metų⁷.

Kasmet Lietuvoje 1000-1200 mažamečių padaro nusikalstamas veikas, tačiau jie nėra traukiami baudžiamajon atsakomybėn, nes nėra sulaukę Baudžiamajame kodekse numatyto minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus. Vis dažniau vyresnio amžiaus nepilnamečiai ir suaugusieji naudojami mažamečiais kaip įrankiais nusikalstamai veikai padaryti. Kartais pareiškiami nuomonė, kad baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribą reikėtų mažinti, nėra pakankamai pagrįsta, o jos įgyvendinimas sukeltų dar daugiau neigiamų socialinių padarinių, nes nėra tinkamos nepilnamečių baudimo sistemos ir priemonių jai įgyvendinti. Mažamečiai būtų baudžiami griežtomis bausmėmis, iš kurių nereta būtų ir laisvės atėmimo bausmė, daranti ypač neigiamą įtaką vaiko socializacijai.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau LR BPK) 3 str. 1 d. 4 p. numato, kad baudžiamasis procesas negalimas, kai asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus.

Kuris gi įstatymas numato asmens juridinių kriterijų?

Pagrindinis įstatymas, reglamentuojantis mažamečių teisinį statusą, yra LR BK. Jau minėtas šio kodekso 13 straipsnis skamba taip:

“ 13 straipsnis. Amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus.

1. Pagal šį kodeksą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o šio straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais – keturiolika metų.
2. Asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję keturiolika metų, atsako už nužudymą (129 straipsnis), sunkų sveikatos sutrikdymą (135 straipsnis), išžaginimą (149 straipsnis), seksualinį prievartavimą (150 straipsnis), vagystę (178 straipsnis), plėšimą (180 straipsnis), turto prievartavimą (181 straipsnis), turto sunaikinimą ar sugadinimą (187 straipsnio 2 dalis), šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą (254 straipsnis), narkotinių ar psichotropinių medžiagų pagrobimą (263 straipsnis), transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą (280 straipsnio 2 dalis).

⁶ LR Generalinė prokuratūra. Nepilnamečių nusikalstamumas. Metodinė priemonė prokuratūros darbuotojams. Antroji dalis – Vilnius: 2002. P. 81.

⁷ LR Vidaus reikalų ministerija Jungtinių tautų vystymo programa kvalifikacijos kėlimo kursų “Nepilnamečių kriminalinė justicija” paskaitų medžiaga. G. Sakalauskas P. 184.

3. Asmeniui, kuriam iki šiame kodekse numatytos pavojingos veikos padarymo nebuvo suėję keturiolika metų, Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės”⁸.

Šio straipsnio trečioje dalyje susiduriame su įstatymo kolizija. Kodeksas numato, kad asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu neturėjo keturiolikos metų amžiaus, gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės, tačiau niekur nenumatyta, kokia tvarka jos turi būti skiriamos. Ikiteisminio tyrimo metu prokuroras, kontroliuojantis ikiteisminį tyrimą, nustatęs, kad nusikalstamą veiką padarė mažametis, ikiteisminį tyrimą nutraukia ir tokia baudžiamoji byla nepasiekia teismo. Paprastai auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečiams skiria teismas, kai byla nagrinėjama teisme. Kaip jau žinome, mažamečių padarytų nusikalstamų veikų medžiagos teismų nepasiekia. Prokurorų nuomone, nutraukus bylą dėl mažamečio padarytos nusikalstamos veikos, ją būtų galima perduoti teismui dėl auklėjamojo poveikio priemonių taikymo, tačiau tokia tvarka nėra numatyta ir nėra jokių teisės normų, reguliuojančių šiuos veiksmus. Praktikoje prokuratūros darbuotojai dažniausiai nutraukdami ikiteisminį tyrimą, o ikiteisminių tyrimų įstaigų pareigūnai – atsisakydami pradėti ikiteisminį tyrimą, kaip vieną iš priemonių numato mažamečių tėvus nubausti administracine tvarka pagal LR Administracinių teisės pažeidimų kodekso 181 straipsnį (tėvų valdžios nepanaudojimas arba panaudojimas priešingai vaiko interesams). Tačiau šiuo atveju administracinio poveikio priemonės taikomos ne vaikams, o jų tėvams, ne vaikai, o tėvai turi eiti į teismą ir dalyvauti administracinės bylos nagrinėjime, jie turi teisintis teisėjui ką, auklėdamas savo atžalą, padarė ne taip, kad dabar turi tokių teisinių nemalonumų.

LR Baudžiamąjo proceso kodekso komentare LR BPK 3 straipsnio 1 dalies 4 punktas komentuojamas taip: “komentuojamo straipsnio 1 dalies 4 punktas numato, kad baudžiamasis procesas yra negalimas, jei veiką padaręs asmuo nėra sulaukęs tam tikro amžiaus. Priėmus naująjį BK amžiaus riba, nuo kurios asmuo gali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, liko nepakitusi ir yra 16 metų (BK 13 str. 1 dalis). Už BK 13 str. 2 dalyje išvardintų nusikalstamų veikų padarymą baudžiamąja tvarka asmenys atsako nuo 14 metų amžiaus. Atsižvelgiant į tai, kiekvienoje byloje, kurioje kaltinamuoju gali būti traukiamas jaunas asmuo, būtina tiksliai išsiaiškinti tokio asmens amžių. Sulaukusių atitinkamo amžiaus asmuo gali būti laikomas ne savo gimimo dieną, o kitą, po gimimo dienos”⁹

Svarbu ne tik žinoti, nuo kokio amžiaus taikoma baudžiamoji atsakomybė, bet ir teisingai ją nustatyti. Kaip jau minėjome, baudžiamąja teisine prasme asmuo laikomas sulaukęs nustatyto amžiaus nuo kitos paros 00 valandos po jo oficialios gimimo dienos. Amžius dažniausiai

⁸ LR Baudžiamasis kodeksas, 13 straipsnis.

⁹ Teisinės informacijos centras. Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso komentaras, I dalis – Vilnius: 2003 P. 18.

nustatomas pagal dokumentus. Tai gali būti pasas, gimimo liudijimas ar atitinkami įrašai civilinių aktų registracijos knygose. Tačiau būna atvejų, kai dokumentų apie asmens amžių nėra ir nepavyksta rasti. Tuomet amžius nustatomas pagal liudytojų parodymus arba medicininės ekspertizės būdu. Suprantama, kad tuomet tikslios gimimo datos neįmanoma nustatyti, todėl gimimo data nustatoma metų arba mėnesio tikslumu. Jeigu nustatomas kelerių metų intervalas – pagrindu imami metai, pagal kuriuos asmuo būtų jauniausias (pvz., nustatoma, kad asmuo yra gimęs 1986-1988 metais, laikoma, kad jis gimęs 1988 m.).

1997 metais Lietuvoje atlikti kriminologiniai tyrimai parodė, kad daugiau kaip du trečdaliai respondentų paauglystėje yra padarę administracinę teisės pažeidimą ar nusikaltimą, bet nebuvo nubausti dėl įvairių priežasčių – nebuvo sulaukę baudžiamosios atsakomybės amžiaus, susitaikė su nukentėjusiuoju ir jis nesiskundė teisėsaugos institucijoms, įvyki “užglaistė” tėvai, apie dalyvavimą muštynėse, nedidelį chuliganizmą ar smulkią vagystę niekam nebuvo pranešta ir kita.¹⁰

Praktikoje plačiausiai taikomas dokumentas, reglamentuojantis mažamečių teises pasekmes po nusikalstamos veikos padarymo, yra Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcija, patvirtinta 2005-03-29 Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 5-V-208. Svarbiausiu dokumentu ją reikėtų laikyti todėl, kad tai pagrindinis teisės aktas, kuris reglamentuoja teritorinių policijos įstaigų nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų tarnybinę veiklą organizuojant ir vykdant vaikų nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų, narkomanijos prevenciją, nepilnamečių įrašymo ir išrašymo iš policijos profilaktinės įskaitos ir informacijos apie policiją dominančių vaikų elgesį tvarkymą, taip pat darbo su šiais vaikais bei nepilnamečių reikalų policijos pareigūnų bendradarbiavimo su kitomis policijos tarnybomis ir suinteresuotomis institucijomis tvarką.

Ši instrukcija numato nepilnamečių reikalų pareigūno funkcijas ir tiesiogines pareigas. Pareigūnas, dirbantis su vaikais, domisi tokių vaikų elgesiu:

- nuteistų viešaisiais darbais (Baudžiamojo kodekso 46, 90 str.);
- nuteistų areštu (Baudžiamojo kodekso 49, 90 str.);
- nuteistų bauda (Baudžiamojo kodekso 47, 90 str.);
- kuriems bausmės vykdymas atidėtas (Baudžiamojo kodekso 92 str.);
- lygtinai atleistų nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmė pakeista švelnesne bausme (Baudžiamojo kodekso 94 str.);
- kuriems skirtos auklėjamojo poveikio priemonės (Baudžiamojo kodekso 82 str.);
- grįžusių iš laisvės atėmimo vietų;

¹⁰ Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte - Teisė. 1998, Nr. 32, p. 32-33.

- grįžusių iš specialiųjų auklėjimo ir globos namų;
- **kuriems baudžiamasis procesas dėl nusikalstamos veikos padarymo nebuvo pradėtas arba jis buvo nutrauktas vadovaujantis Baudžiamojo proceso kodekso 3 str. 1 d. 4 p.;**
- atleistų nuo bausmės pagal priimtą amnestijos aktą.

Nepilnamečių, paminėtų šiuose punktuose, elgesiu nustojama domėtis, jeigu per metus nepadarė teisės pažeidimo¹¹.

Kaip matome, instrukcijoje numatytas tik vienas punktas, kuris liečia mažamečius. Praktikoje yra nusistovėjusi tvarka, kad prokuroras, nutraukęs ikiteisminį tyrimą arba pareigūnas, atsisakęs pradėti ikiteisminį tyrimą, raštu informuoja Nepilnamečių reikalų pareigūnų veiklos grupę, kad mažametis padarė nusikalstamą veiką. Nepilnamečių reikalų pareigūnas, gavęs tokį pranešimą, nedelsdamas turi užpildyti kortelę, pavadinimu “Policiją dominančių vaikų apskaitos informacinė kortelė” arba padaryti tam tikrus įrašus skaitmeninėje laikmenoje. Informacija apie vaikus nuolat papildoma įrašais apie padarytus teisės pažeidimus, taikytas poveikio priemones, informacija apie tai, kokiuose prevencijos projektuose dalyvavo nepilnametis arba jam buvo pasiūlyta dalyvauti, apie atliktą individualų prevencinį darbą. Vaikus pagal galimybes būtina įtraukti į visas bendrosios prevencijos priemones, kartu su suinteresuotomis institucijomis spręsti jų užimtumą bei, atsižvelgus į visus rizikos faktorius, dirbti su jais ir jų aplinka individualiai, siekiant padėti jiems integruotis į aktyvų, prasmingą ir visavertį visuomenės gyvenimą.

Naujai įsigaliojusi instrukcija numato, kad jei vaikas, kurio nusikaltimas galbūt buvo netyčinis ir vienintelis, per vienerius metus laiko nepadarė naujo nusikaltimo ar teisės pažeidimo, iš policijos informacinės apskaitos išbraukiamas. Prieš tai galiojusi Nepilnamečių reikalų policijos pareigūno tarnybinės veiklos instrukcija, patvirtinta 2001-05-10 Lietuvos Generalinio komisaro įsakymu Nr. 194, tokių pasekmių nenumatė. Vadovaujantis šia instrukcija, mažametis buvo įrašomas į rizikos grupės informacijos apskaitą ir joje laikomas iki jam sueis 18 metų. Praktikoje pasitaikė atvejis, kad už netyčinį padegimą penkiametė mergaitė buvo įrašyta į rizikos grupės informacinę apskaitą. Jai pradėjus lankyti mokyklą, kiekvienas mokslo metais mokyklos administracija raštu paklaUSDavo policijos įstaigos, kurie jų mokykloje besimokantys mokiniai yra įrašyti į rizikos grupės informacinę apskaitą. Kiekvienais mokslo metais bendrame sąrašė buvo pateikiami ir šios mergaitės duomenys, nors ji buvo laikoma viena iš pavyzdgingiausių ir gabiausių mokyklos mokinių. Naujai įsigaliojusi instrukcija šį teisinį trūkumą pakoregavo.

¹¹ Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcija, patvirtinta 2005-03-29 Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 5-V-208.

Kiekviena valstybė individualiai nusprendžia, kokio amžiaus sulaukęs asmuo yra tiek socializuotas, kad iš jo galima reikalauti atitinkamo elgesio, ir, jeigu jis nesilaiko nustatytų elgesio taisyklių, taikyti jam atitinkamas poveikio priemones. Lietuvos Respublikoje galiojantys baudžiamieji įstatymai numato bendrąją amžiaus ribą – 16 metų, kurio sulaukus taikomos baudžiamosios teisės normos, tačiau jaunesnių teisės pažeidėjų, o ypač mažamečių, baudžiamąją atsakomybę reglamentuojantys įstatymai nėra išbaigti ir tinkamai sureguliuoti, nėra teisiškai tinkamai sureguliuotas jų statusas, nesureguliuotos jiems taikomos poveikio priemonės bei procedūros.

2. Mažamečio asmenybės formavimosi ypatumai ir socialinė aplinka

Žmogaus asmenybė – biologinių ir socialinių reiškinių kompleksas, biologinių, psichikos ir loginių žmogaus savybių sąveika su socialiniais reiškiniais. Tai yra vientisa žmogaus kaip visuomeninių santykių dalyvio socialinių ir psichinių bruožų bei savybių sistema, kurią sudaro asmenybės socialinio statuso, jos socialinių funkcijų ir dorovinės – psichologinės charakteristikos posistemės¹².

Nusikalstamos veikos padarymo faktas negali iš esmės pakeisti žmogaus asmenybės, paversdamas ją kokia nors ypatinga žmogaus, padariusio nusikalstamą veiką, asmenybe, kuri iš esmės skirtųsi nuo to paties žmogaus asmenybės, egzistavusios iki šios nusikalstamos veikos padarymo. Nusikaltėlio asmenybė dažnai apibūdinama trimis tarpusavyje susijusiomis postruktūremis: (1) neigiamų asmenybės savybių, sudarančiu vidinę nusikalstamo elgesio priežastį, kompleksas (interesai, motyvai, vertybinės orientacijos ir pan.); (2) asmenybės savybės, sudarančios nusikalstamo elgesio formavimosi sąlygas (pvz., polinkis girtauti ir pan.); (3) kitos asmenybės savybės, turinčios įtakos nusikaltimui, nors kai kurios iš jų yra teigiamos¹³. Apibendrintą nusikaltėlio asmenybės kriminologinę charakteristiką sudaro asmenybės požymių tam tikra sistema, apibūdinanti socialinius – demografinius, socialinius – funkcinius, socialinius – psichologinius, dorovinius – teisinius ir kai kurius kitus nusikaltėlių kontingento ypatumus (statistinius skirtumus) lyginant šį kontingentą su asmenimis, nepadariusiais nusikaltimų. Pažymėtina, kad nusikaltėlio asmenybės sąvoka nėra tapati nusikaltimo subjekto, kuris yra ne kriminologijos, o baudžiamosios teisės institutas, vienas iš nusikaltimo sudėties elementų,

¹² Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija: daktaro dis.: soc. mokslai: teise (01 S)/VU. – Vilnius, 2003. P.30.

¹³ Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. – Vilnius: Mintis, 1984. P. 15.

sąvokai¹⁴. Daugelis vaikų supranta praktinę teisinių žinių vertę, jų turi nemažai, tačiau ne iš visų teisės šakų jos yra lygiavertės. Vaikai daugiausia yra sukaupę žinių apie draudžiamus dalykus, nusikalstamas veikas. Paprastai jie gerai žino, kad nusikaltimas yra svetimo daikto pasisavinimas, žmogaus sužalojimas, išžaginimas ir kt.

Psichologinėje ir pedagoginėje literatūroje dažnai naudojamos delinkventinio bei sunkiai auklėjamo vaiko sąvokos, kurios vartojamos tik vaikų ir paauglių atžvilgiu. Delinkventinį elgesį galima apibūdinti kaip psichologinį polinkį arba tendenciją pažeisti egzistuojančias elgesio normas. Delinkventai dažniausiai nepadarо rimtų nusikaltimų ar teisės pažeidimų. Delinkventinis elgesys – tai smulkūs nusizengimai, moralinių elgesio normų pažeidimai, kurie nesukelia rimto pavojaus ir nepadarо rimtos žalos (konfliktiškas elgesys, pabėgimai iš namų). Delinkventai yra padidintos rizikos grupėje esantys vaikai ir paaugliai, kuriems taikomos visuomeninio poveikio priemonės. Sunkiai auklėjamų paauglių sąvoka dažniau galima sutikti rusų kalba leidžiamose publikacijose.

Sąvoka “delinkventas” yra daugiau teisinio, nei psichologinio pobūdžio. Delinkventais vadinami jauni žmonės (paprastai jaunesni nei 18 metų), kurie įvykdė nusikaltimą ar padarė teisės pažeidimą.

“Asocialiu elgesiu laikomas toks elgesys, kuriuo verbaliai ar fiziškai pakenkiama kitam asmeniui, gyvūnams ar sunaikinama kitų nuosavybė, o taip pat toks elgesys, kuris labai stipriai pažeidžia socialinius t. t. lukesčius”¹⁵.

“Asocialus elgesys – tai elgesys, nepaisantis socialinių normų. Jaunuoliai, kurie pasižymi asocialiu elgesiu, dar gali būti skirstomi į dvi grupes. Pirmai grupei priskiriami tie, kurių asocialus elgesys išlieka viso gyvenimo bėgyje, antrai – tie, kurių asocialus elgesys apsiriboja paauglystėje. Asmenys, priklausantys pirmai grupei, pasižymiu dažnesniu, labiau išreikštu asocialiu elgesiu, įvairiais gyvenimo etapais ir skirtingose situacijose. Šie jaunuoliai jau gimsta su tam tikrais neuropsichologiniais sutrikimais, kurie neigiamai įtakoja tokias jų funkcionavimo sritis, kaip skaitymas, rašymas, klausymasis, problemų išsprendimas, kalba, mąstymas, dėmesys ir impulsyvumas. Šie sutrikimai apsunkina šių vaikų priežiūrą ir kai tokius vaikus auginantys, auklėjantys, prižiūrintys asmenys neatsižvelgia į šiems vaikams būdingas problemas, jiems būdingi sutrikimai sustiprėja ir dažnai įgauna asocialaus ir agresyvaus elgesio formas. Ir priešingai – jei asocialus elgesys apsiriboja tik paauglyste, šie asmenys paprastai neturi

¹⁴ Nusikaltimo subjektas yra fizinis, sulaukęs baudžiamojo istatymo nustatyto amžiaus ir pakaltinamas asmuo. – Žr. Baudžiamoji teise. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 185.

¹⁵ Žukauskienė R. Asocialaus ir kriminalinio elgesio psichologija. – Vilnius : 2004. P. 10.

neuropsichologinių sutrikimų ir elgiasi asocialiai norėdami parodyti savo autonomiškumą arba nepriklausomybę”¹⁶.

Psichologas E.Eriksonas išdėstė psichosocialinės teorijos pateikiamas vaiko raidos stadijas¹⁷.

<i>Apytikslis amžius</i>	<i>Kraštutiniai krizės sprendimo variantai</i>
Nuo gimimo iki 1 metų	Saugumas-nesaugumas Vaikas išmoksta pasitikėti arba nepasitikėti kitais asmenimis, kurie rūpinasi jo svarbiausiais poreikiais, pvz. Maitinimu, čiulpimu, švara, šiluma ir fiziniu kontaktu.
1-3 metų	Autonomiškumas-gėda Vaikas mokosi pats pasirūpinti savimi : naudotis tualetu, valgyti, vaikščioti ir kalbėti arba abejoja savo sugebėjimais.
3-6 metų	Iniciatyvumas-kaltė Vaikas nori atlikti daugelį veiksmų, kuriuos moka ir atlieka suaugusieji, todėl jis kartais peržengia tėvų nustatytas ribas ir dėl to jaučiasi kaltas.
7-11 metų	Meistriškumas-menkavertiškumas Vaikas intensyviai mokosi, siekdamas būti kompetentingas ir produktyvus, arba jaučiasi nevisavertis, nesugebantis ką nors gerai padaryti.
Paauglystė	Identiškumas-vaidmenų neaiškumas Paauglys nori išsiaiškinti, kas jis yra. Jis pasiekia seksualinį, etninį, profesinį identiškumą arba neturi aiškaus supratimo apie jo laukiančius vaidmenis ateityje.

Paauglystę E.Eriksonas laiko tapatumo sumaišties periodu. Šiam periodui jis priskiria vaikus nuo 12 iki 18 metų, todėl toks kriterijus peržengia mūsų tiriamų vaikų amžių.

Kadangi paauglystę apima dalį mažamečių amžiaus tarpsnio, panagrinėkime paauglystės tipus, nes kaip vėliau sužinosime, dažniausiai nusikalsti linkę būtent 13 metų amžiaus vaikai. Rusų psichiatras A.Ličko skiria 11 charakterio akcentuacijos tipų paauglystės amžiuje: hipertiminis, epileptoidinis, isteroidinis, cikloidinis, labilus, asteninis, sensitivityvus, psichasteninis, šizoidinis, nepastovus ir konforminis¹⁸.

Hipertiminio tipo paaugliai labai aktyvūs, energingi, visada pakilios nuotaikos, todėl dažnai nesugeba deramai įvertinti pavojų ir aplinkybių. Stiprus noras patirti naujų išpūdžių verčia hipertiminio tipo paauglį griebtis vis naujų darbų, ieškoti naujų nuotykių, pramogų. Jis yra

¹⁶ Žukauskienė R. Asocialaus ir kriminalinio elgesio psichologija. – Vilnius : 2004. P. 13.

¹⁷ Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga – Vilnius : 2002. P.13.

¹⁸ ten pat, P. 39.

valdingas, anksti pradeda reikalauti savarankiškumo ir nepriklausomybės, jį traukia nauji žmonės, naujos vietos. Lengvabūdiškai žavėdamasis tuo, kas nauja, dažnai neužbaigia pradėtų darbų, greit keičia pomėgius. Kadangi jie dažnai užmezga kontaktus su kitais žmonėmis, tai dažnai patenka į asocialios krypties grupes.

Vienu iš svarbiausių **epileptoidinio** tipo charakterio bruožų laikomas mąstymo inertiškumas, paliekantis pėdsaką visoje psichikoje. Toks paauglys pasižymi irzlumu, agresyvumu, dažnai smulkmeniškais, nepasitikintais kitais, kerštingas, užsispyręs, būdingi stiprūs pykčio priepuoliai. Nemėgsta vadovauti, nekelia sau didelių tikslų. Jį nelengva išvesti iš pusiausvyros, tačiau pyktis auga palaipsniui ir prasiveržia stipriu pykčio bei įniršio priepuoliu. Dažni nuotaikos svyravimai.

Isteroidinis tipas. Tokio tipo paauglių pagrindinės savybės – egocentrizmas, pernelyg didelis noras atkreipti į save dėmesį, demonstratyvumas, noras nustebinti, bet ne tikrais laimėjimais, o išoriniais efektais. Tokie paaugliai dažnai stebina neįprastu apsirengimu, giriasi neeiliniais sugebėjimais, linkę fantazuoti, teatrališkai, nesugeba giliai ir nuoširdžiai jausti. Siekimų lygis aukštas, tačiau sistemingai, atkakliai dirbti sekasi sunkiai. Savęs vertinimas neadekvatus, dažniausiai save priima tokį, koks esamoje situacijoje gali padaryti išpūdį.

Nepastovaus (silpnavališko) tipo akcentuacijos atstovams būdinga valios stoka, nesugebėjimas įveikti atsiradusių sunkumų, nesavarankiškumas, priklausomybė nuo susiklosčiusios situacijos. Paauglių valios stoka išryškėja ir situacijose, kai reikia atsispirti kito žmogaus įtakai. Jie nuolankūs, lengvai paklūsta tiems, su kuo bendrauja. Dažniausiai neturi noro mokytis, stengiasi išsisukti nuo darbo, nesilaiko nustatytos tvarkos. Tik sistemingai ir griežtai kontroliuojami paaugliai gali dirbti ir mokytis, kontrolei susilpnėjus dažniausiai visą laiką skiria pramogoms. Patinka tik tai, kas nereikalauja jokių pastangų – gali be tikslo vaikštinėti gatvėmis laukdami, kas įdomaus atsitiks, lengvai įsitraukia į azartinius žaidimus, alkoholio vartojimą.

Tipiški **cikloidinio** tipo atstovai pasižymi tuo, kad periodiškai kinta jų nuotaika ir darbingumas (kas 2-3 sav.). Brendimo pradžią dažnai pažymi depresinė fazė. Kinta nuotaika, paauglys tampa apatiškas, dirglus, nenori bendrauti, bet kokia veikla reikalauja didelių pastangų. Energingi paaugliai šiuo periodu tampa namisėdomis, bet kokias menkas nesėkmes pergyvena labai jautriai.

Pagrindinis **labilaus** tipo charakterio bruožas – ryški nuotaikų kaita. Nuotaika kinta labai greitai, atsižvelgiant į menkas, aplinkiniams nepastebimas priežastis (pvz. ne toks žodis, žvilgsnis, “ne laiku” lietus gali labai pabloginti nuotaiką arba įdomi naujiena, pokalbis gali ją pagerinti iki pakilios). Nuo nuotaikos dažnai priklauso ir savijauta, miegas, darbingumas, bendravimas, ateities suvokimas. Elgesio normų pažeidimais šio tipo atstovai nepasižymi, dėl nuotaikos kaitos kartais būna užsispyrę, konfliktiški.

Asteninio tipo akcentuacija reta. Pagrindiniai bruožai – padidėjęs nuovargis, dirglumas, perdėtas rūpinimasis savo sveikata. Nuovargis pasireiškia dažniausiai protinės veiklos metu. Greit susierzina, išlieja savo pyktį ant aplinkinių, pyktis gana greit virsta atgailavimu. Nežymūs negalavimai priimami rimtai, noriai leidžiasi gydomas ir slaugomas. Bendraamžių kolektyvas reikalingas, tačiau bendravimas juos gana greit išsekina, todėl dažnai siekia būti vieni arba bendrauti tik su artimu draugu. Asocialus elgesys nebūdingas.

Sensityvaus tipo charakterio akcentuacija išryškėja vėlyvesniame paauglystės laikotarpyje. Būtent šiame amžiuje išryškėja pagrindiniai charakterio bruožai – padidėjęs jautrumas ir nepilnavertiškumo jausmas. Linke save nuvertinti, mato daug trūkumų, ypač moralinėje – etninėje plotmėje. Sunkiai užmezga kontaktus su nepažįstamais, b9na drovūs ir uždari, tačiau su artimaisiais bendravimas emociškai šiltas. Pasakytos jiems pastabos dažnai sukelia ašaras, savigraužą, o ne būdingą paaugliam protestą. Ryškus pareigos, atsakomybės jausmas, reikalavimai sau. Dažnai bendravimą su artimais draugais vertina labiau nei bendraamžių grupę. Tokie paaugliai nelinkę vartoti alkoholio, dažniausiai nerūko, nepažeidžia elgesio normų.

Psichasteninio tipo charakterio bruožai išryškėja jau pradinėse klasėse, kai atsiranda pirmieji atsakomybės reikalavimai. Paauglystėje mes matome padidėjusį nerimastingumą, neryžtingumą, polinkį svarstyti ir analizuoti, būdinga savianalizė. Dažnai nerimauja dėl savo ir artimųjų ateities. Neryžtingumas dažnai išryškėja situacijose, kuriose reikia priimti sprendimą savarankiškai. Minėti charakterio bruožai kartais apsunkina paauglio socialinę adaptaciją, tačiau neskatina asocialaus elgesio pasireiškimų.

Pagrindiniai **šizoidinio** tipo bruožai – uždarumas, intuicijos stoka bendraujant. Sunkiai užmezga neformalius emocinius kontaktus. Dėl intuicijos stokos dažnai nesugeba suprasti kitų jausmų ir norų, atjausti. Gyvena savo pasaulyje, kupiname fantazijų, tik jam būdingų interesų. Tačiau dažnai šio tipo paaugliai kenčia dėl savo vienišumo, nesugebėjimo bendrauti, surasti sau tinkamą draugą. Nepasisekimas bendravime paskatina dar didesnę paauglio uždarumą. Jie dėl savo charakterio ypatumų sunkiai įsitraukia į paauglių grupę, dažnai lieka joje baltomis varnomis. Siekdami lengviau užmegzti kontaktus su bendraamžiais, kartai pradeda nedideliais kiekiais vartoti alkoholį, narkotikus, dažnai susiformuoja psichologinė priklausomybė.

Konforminis tipas gana paplitęs paauglių tarpe. Pagrindinis bruožas – pastovus ir padidintas savo veiksmų priderinimas prie artimiausios aplinkos poreikio. Tokie paaugliai gyvena vadovaudamiesi taisyklėmis: galvoti, “kaip visi”, elgtis, “kaip visi”, stengiasi, kad viskas būtų taip, kaip pas visus – nuo drabužių iki požiūrio. Dėl grupės įtakos paaugliai atsisako savo nuomonės ir perima daugumos požiūrį. Tampa labai priklausomi nuo aplinkos. Gana konservatyvūs, sunkiai adaptuojasi naujose situacijose, nemėgsta pokyčių, naujų pažinčių. Labai

brangina bendraamžių grupę, grupės pakeitimas ar jos netekimas sukelia sunkius emocinius išgyvenimus, ilgalaikę traumą. Grupės narių gali būti lengvai įtraukiami į elgesio normų pažeidimus.

Paauglystės amžiuje išryškėja charakterio bruožai, lemiantys asmenybės elgesio pobūdį ir kasdieninės veiklos sėkmingumą. Kartais tam tikrų bruožų dominavimas (charakterio akcentuacija) trukdo paaugliui mokymosi ir tarpasmeninių santykių srityse, gali būti vienas iš veiksnių, skatinančių delinkventinį elgesį. Paaugliui būdingas savęs įvertinimo, savarankiškumo siekimas. Atsižvelgiant į paauglystės amžiaus elgesio bei charakterio ypatumus, galima lengviau suprasti priežastis, turinčias įtakos paauglio psichologinėms problemoms bei delinkventiniui elgesiui, ir surasti tinkamos pagalbos paaugliui būdus¹⁹.

Galima išskirti pagrindines socialines problemas, glaudžiai susijusias su vaikų socialine aplinka ir nusikalstamu elgesiu:

1. ***Nepalanki šeimos socialinė padėtis.*** Vykstant esminiams pokyčiams šalies ekonominėje sistemoje pereinama prie naujų ekonominių santykių. Šis procesas dažnai yra skausmingas didžiajai daliai gyventojų, kurie nuskursta arba yra priversti dirbti tokį darbą, kuris atima didžiąją dalį laiko, t. y. dirbama bendravimo su vaikais sąskaita. Tėvams nelieka arba lieka mažai laiko auklėti, prižiūrėti savo vaikus, domėtis jų interesais, pomėgiais bei laisvalaikiu, kontroliuoti jų elgesį. Tėvų dėmesio stoka neretai sudaro sąlygas vaikams nusikalsti. Siekiant išvengti šių negatyvių reiškinių būtina užtikrinti vaikams saugų šeimyninį gyvenimą.
2. ***Vaikų nepriežiūra.*** Tai – vaiko teisių, teisėtų interesų, būtinausių poreikių neužtikrinimas, ypač būdingas turinčioms socialinių problemų šeimoms, kuriose dažnai vyksta konfliktai, neretai smurtaujama ir prieš vaikus, juntamas nuolatinis materialinis nepriteklus, dažnai girtaujama. Minėti neigiami veiksniai skatina, taip pat gali ir tiesiogiai lemti vaikų gyvenančių tokiose šeimose, asocialų elgesį.
3. ***Mokslo ir išsilavinimo prestižo nuosmukis bei tradicinės vertybinės orientacijos kaita.*** Pastaraisiais metais nemažai vaikų nelanko mokyklos, nenori įgyti vidurinio mokslo. Tai iš dalies lemia ir pačios mokyklos problemos – nesugebėjimas suteikti mokiniams saugumo ir skatinti smalsumą, iniciatyvą, saviraišką, kūrybiškumą ir pan. Kita vertus, ne visi vaikai sugeba integruotis į mokyklos gyvenimą. Be to, pastaruoju metu jaunimas vis rečiau pripažįsta nusistovėjusias vertybes, autoritetus, dažniau viską linkęs materializuoti, o nemaža dalis vaikų yra susidariusi nuostata, kad materialinę gerovę galima susikurti be išsilavinimo, nedirbant, t. y. nelegaliais būdais.
4. ***Vaikų laisvalaikio neužimtumas.*** Mokymo įstaigose moksleivių laisvalaikio užimtumas beveik neorganizuojamas. Veikiantys būreliai yra orientuoti į gabius moksleivius, galinčius

¹⁹ Nepilnamečių kriminalinė justicija. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga – Vilnius : 2002. P.51.

tobulinti savo žinias. Be to, daugelis būrelių yra mokami, o sumokėti už juos ne kiekviena šeima išgali. Pastaraisiais metais daugelis buvusių vaikų laisvalaikio praleidimo vietų (vaikų ir jaunimo klubai, sporto klubai ir pan.) yra apleistos ir neveikia. Likę veikiantys klubai ir būreliai, orientuoti į jaunimo galimybių vystymą, yra mokami. Dėl šios priežasties daugelis vaikų, ypač iš sunkiai materialiai besiverčiančių šeimų, turi menkas galimybes saviraiškai, kuri sudarytų sąlygas jaunam žmogui savo veiklos pagalba pažinti save, įgyti pasitikėjimo bei įprasinti savo buvimą visuomenėje. Todėl neretai neužimtumas bei nepakankamas laisvalaikio organizavimas skatina nepilnamečius įsitraukti į nusikalstamą veiklą.

5. *Girtavimas ir narkomanija.* Šie veiksniai dažnai yra susiję su vaikų išgyventomis krizėmis. Nepajėgdami patys išspręsti kylančių problemų bei stokojantys tėvų dėmesio vaikai neretai išėitės ieško alkoholyje ar narkotikuose, nuo kurių vėliau tampa priklausomi. Ši priklausomybė sudaro prielaidas jaunų žmonių asocialiam elgesiui ir nusikaltimams²⁰.

Nepilnamečių ir mažamečių prevencijos požiūriu svarbu nustatyti nusikalstamumo, kaip socialinio proceso, mechanizmo veikimą bei visuomeninius santykius, suteikiančius galimybę egzistuoti nusikaltimų padarymo priežastims ir sąlygoms. Nusikalstamos veikos padarymo faktą iš dalies lemia asmeninės savybės, charakterio akcentuacijos tipai, pagrindinės socialinės problemos, susijusios su nusikalstamu elgesiu bei kiti veiksniai.

²⁰ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos – Vilnius : 2000. P.14-16

II. KRIMINOLOGINIO TYRIMO ŠIAULIŲ APSKRITYJE REZULTATŲ ANALIZĖ

Šioje darbo dalyje bus aptariami dviejų tyrimų, autorės nuomone, tiksliausiai atskleidžiančių mažamečių nusikalstamumo problemškumą, tendencijas ir galimus problemos sprendimo būdus Šiaulių apskrityje, rezultatai.

Tyrimo metodas: tyrimas atliktas procesinių dokumentų analizės metodu, išskiriant esminius dalykus, susijusius su mažamečių nusikalstamumu.

Analizė atlikta remiantis 100 procesinių dokumentų – nutarimais atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, nutarimais nutraukti ikiteisminį tyrimą ir pranešimais apie įtarimą, kurie įteikiami asmenims-subjektams, padariusiems nusikalstamas veikas kartu su mažamečiais. Nutarimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir pranešimus apie įtarimą rengia ikiteisminio tyrimo įstaigos – policijos pareigūnai, tuo tarpu nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą formuoja ir jais sprendimus priima ikiteisminį tyrimą kontroliuojančios įstaigos – prokuratūros darbuotojai.

Visus procesinius dokumentus išsiskirsčius į atskiras rūšis nustatyta, kad atskirose policijos įstaigose įformintas skirtingas skaičius šių dokumentų.

1 lentelė. Analizuotų procesinių dokumentų pasiskirstymas pagal miestus ir rajonus

Teritorija	Procesinio dokumento pavadinimas		
	Nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą	Nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą	Pranešimas apie įtarimas
Šiaulių miestas	14	18	-
Šiaulių rajonas	1	-	-
Akmenės rajonas	9	20	-
Joniškio rajonas	12	-	-
Kelmės rajonas	1	-	-
Pakruojo rajonas	3	6	4
Radviliškio rajonas	2	10	-
VISO	42	54	4

Duomenys apie mažamečius, nusikalstamas veikas padariusius kartu su asmenimis, esančiais baudžiamosios teisės subjektais, buvo paimti tik iš tos policijos įstaigos, kurioje dirba

šio darbo autorė. Gauti šiuos duomenis iš kitų policijos įstaigų nebuvo galimybės, nes nei vienas policijos įstaigos vadovas negali pasakyti, kiek įstaigoje buvo tiriami baudžiamųjų bylų, kuriose, kartu su kitais, nusikaltimuose dalyvavo ir mažamečiai. Mažamečiams pranešimai apie įtarimus neįteikiami, statistinės alfabitinės kortelės jiems nepildomos, jie tik apklausiami liudytojais. Kadangi mažamečiai nėra subjektai, turint tokius darbo krūvius eilinių tyrėjų jie nedomina. Beveik visose policijos įstaigose kriminalinės policijos Nusikaltimų tyrimo skyriaus tyrėjai pildo neoficialius sąsiuvinius – darbo knygas, kuriuose fiksuoja duomenis apie tiriamas nusikalstamas veikas, fiksuoja jų fabulas, žymi duomenis apie asmenis, kuriems byloje pareikšti pranešimai apie įtarimus. Kadangi mažamečiai nėra įtariamieji, pabaigus ikiteisminį tyrimą jiems nepildomos statistinės “Asmens, padariusio nusikalstama veiką (F 30)” kortelės, todėl tyrėjai apie juos duomenų ir neturi. Bylos atiduodamos teismui nagrinėjimui, tyrimui gaunamos naujos nusikalstamos veikos, senosios pasimiršta, todėl surinkti tikslūs duomenis, kiek apskrityje yra mus dominančių atvejų, nėra galimybės. Apytiksliai tai galima sužinoti betarpiškai pabendraurus su kiekvienu apskrities tyrėju, tačiau kai tyrėjas nesuinteresuotas galutiniu rezultatu (šių skaičių reikia ne jam, o kažkam kitam), lengviausia pasakyti, kad savo darbe su tokiu reiškiniu jis nebuvo susidūręs. Geriausiai tyrimą atliekančio asmens padėti supranta jo aplinkos žmonės – bendradarbiai, kurie nepatingi pervertinti darbo sąsiuvinį ir pasitelkus atmintį paskaičiuoti dominančius atvejus. Beje, objektyviam atlikto tyrimo vertinimui galima pasakyti, kad atvejų, kai mažamečiai nusikalsta su vyresniais ar net pilnamečiais asmenimis, tikrai nėra daug. Autorės nuomone, tokiais atvejais domėtis ir juos fiksuoti turėtų policijos įstaigos nepilnamečių reikalų pareigūnai, tačiau ir pastarieji – kaip ir visa visuomenė,- paskutiniu metu domisi tik nepilnamečių nusikalstamumu bei jo analize.

Šiaulių apskrityje per 2004 metus yra užregistruota daugiau kaip 70 mažamečių padarytų nusikalstamų veikų. Tyrimui autorė surinko duomenis ir apie 2005 metų pirmą pusmetį registruotas mažamečių nusikalstamas veikas, todėl tyrimo laikas apima 2004 metus – 2005 metų pirmą pusmetį.

1. Nusikalstamų veikų bendra charakteristika

Atlikus 100 mažamečių padarytų nusikalstamų veikų analizę pirmiausiai nemaloniai nustebino mažamečių smurto protrūkis - **48 %** visų nusikalstamų veikų yra smurtiniai (pvz. nesunkus sveikatos sutrikdymas, nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo, fizinio skausmo sukėlimai, seksualinis prievartavimas, viešosios tvarkos pažeidimai panaudojant smurtą). Dažniausiai smurtas yra naudojamas bendraamžių atžvilgiu - tokios nusikalstamos veikos sudaro beveik pusę visų užregistruotų nusikalstamų veikų.

Pirmiausiai reikėtų paminėti, kad tiek prievarta, tiek smurtas prieš vaiką yra šiurkštus vaiko teisių pažeidimas, kuris draudžiamas ne tik moralinėmis, etinėmis ar dorovinėmis, bet ir teisinėmis normomis. Prievartos samprata priklauso ir nuo šalyje susiklosčiusios dorovės ir moralės vertybių sanklodos, nuo pačios žmogaus asmenybės. Žmogaus asmenybė – biologinių ir socialinių reiškinių kompleksas, biologinių, psichikos ir loginių žmogaus savybių sąveika su socialiniais reiškiniais. Tai yra vientisa žmogaus kaip visuomeninių santykių dalyvio socialinių ir psichinių bruožų ir savybių sistema, kurią sudaro asmenybės socialinio statuso, jos socialinių funkcijų ir dorovinės – psichologinės charakteristikos posistemės²¹.

Prievarta prieš vaikus gali pasireikšti ne būtinai smurtinio pobūdžio nusikaltimais, tačiau ir kitomis nusikalstamomis veikomis, pvz. svetimo turto vagystėmis, plėšimais ir pan. Vaikai neretai tampa įvairių neteisėtų reikalavimų ir vagysčių aukomis. Dažniausiai vaikai nukenčia dėl mobiliojo ryšio telefonų vagysčių. Šiais atvejais prieš vaikus panaudojus fizinę bei psichologinę prievartą, vaikai netenka pinigų, dviračių, aparatūros, juvelyrinių dirbinių²². Pastaruoju metu tokių atvejų skaičius sparčiai didėja, kadangi vystantis naujoms technologijoms, plečiasi vaikų poreikių ratas, sąlygojantis patogesnę gyvenimo būdą. Diskutuoti šia tema ypatingai sunku, kadangi statistiniai duomenys, pateikiami į teisėsaugos institucijų informacines bazes prasilenkia su realiais faktais, nes dauguma nuo turto pagrobimo nukentėjusiųjų mažamečių ne tik kad nesikreipia į teisėsaugos institucijas, tačiau ir jų tėvai, kreipdamiesi pagalbos nurodo iškreiptus nusikalstamos veikos faktus, nenorėdami į tai įtraukti savo vaikų.

Daugiau kaip ketvirtadalis mažamečių padarytų nusikalstamų veikų – **26 %**, yra apysunkiai nusikaltimai. Per tiriamą laikotarpį buvo užfiksuota 10 mažamečių padarytų baudžiamųjų nusižengimų, tačiau Šiaulių apskrities mažamečiai nepadarė sunkių ir labai sunkių nusikaltimų.

Renkant medžiagą ir analizuojant gautus procesinius dokumentus išryškėjo skirtinga atskirų apskrities teisėsaugos įstaigų vidaus tvarka. Vienose įstaigose dėl mažamečių padarytų priešingų teisei veikų rašomi atsisakymai pradėti ikiteisminį tyrimą (nes mažamečių padaryti veiksmai yra nusikalstami), kai tuo tarpu kitose įstaigose laikomasi nuomonės, kad jeigu aišku, jog nusikalstamą veiką padarė mažametis, vadovaujantis LR BPK 3 str. 1 d. 4 p. tuo atveju nėra nusikaltimo sudėties, apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą nėra nei kalbos, todėl toks pranešimas apie įvykį registruojamas kanceliarijose kaip eilinis pareiškimas arba administracinis teisės pažeidimas. Be to, išryškėjo skirtinga dokumentų apimties ir išsamumo formavimo tvarka. Nežinia nuo ko priklauso – vadovo, darbo krūvio ar pareigūno asmeninių savybių, tačiau teisėsaugos įstaigų dokumentų išsamumas skiriasi kaip diena nuo nakties. Vienose įstaigose

²¹ Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija : daktaro disertacija - Vilnius: VU, 2003. <http://www.nplc.lt/lit/lit23/lit23dis.pdf>, 2003. P. 30.

²² Smirnova K. Prievarta prieš vaikus : http://viesoji.policija.lt/index.php?page_id=64.

pareigūnai (lyg ir atmetinai) surašo trumpas procesinių dokumentų fabulas, kuriuose, net neužsimenant apie nukentėjusįjį, aprašomos tik nusikaltimo aplinkybės ir kaltininko duomenys bei pagrindas, kuriuo priimamas vienas arba kitas sprendimas. Toks dokumentų forminimas labai apsunkina dokumentų studijas. Kitose įstaigose forminami platūs ir išsamūs procesiniai dokumentai, kuriuose aprašomi nukentėjusiųjų, liudytojų, kitų proceso dalyvių parodymai, nurodoma, kokie procesiniai veiksmai buvo atlikti ir t.t. Šiuose dokumentuose nurodomi nusikaltusių mažamečių išsamūs duomenys. Štai tokių dokumentų forminimų pasižymi Joniškio rajono apylinkės prokuratūros darbuotojai.

Apžvelgus lentelėse pateiktų skaičių skirtumus bus galima spręsti, kurios policijos įstaigos praktikuoja vienokią ar kitokią vidaus politiką.

Paanalizuokime, kiek ir kokių mažamečių padarytų nusikalstamų veikų buvo užregistruota atskiruose apskrities regionuose (2 lentelė).

2 lentelė. Turima informacija apie mažamečių padarytas nusikalstamas veikas

	<i>Teritorija</i>							VISO
	Šiaulių m.	Šiaulių r.	Akmenės r.	Joniškio r.	Kelmės r.	Pakruojo r.	Radviliškio r.	
<i>LR BK str.</i>								
138str. 2d.	1	-	-	-	-	-	-	1
139 str.	-	-	1	-	-	-	-	1
140 str. 2d.	12	-	15	1	-	1	9	38
153 str.	1	-	-	-	-	-	1	2
169 str.	3	-	-	-	-	-	-	3
178str. 1d.	3	-	1	2	1	1	1	9
178str. 2d.	2	1	8	6	-	7	-	24
178str. 4d.	4	-	1	3	-	2	-	10
187str. 1d.	1	-	-	-	-	-	-	1
187str. 2d.	1	-	-	-	-	-	-	1
188 str.	1	-	1	-	-	-	-	2
281str. 1d.	-	-	1	-	-	-	1	2
284 str.	3	-	1	-	-	2	-	6

Iš lentelėje pateiktų skaičių matyti, kad Šiaulių mieste yra informacija apie mažamečių padarytus 32 nusikaltimus, Akmenės rajone – 29, Joniškio rajone – 12, Pakruojo rajone – 13, Radviliškio rajone – 12. Šiaulių rajone ir Kelmės rajone mažamečiai padarė po vieną nusikaltimą, tačiau toks nusikaltimų skaičius neatspindi realios situacijos. Didžiulis užregistruotų nusikalstamų veikų skirtumas gaunamas dėl skirtingos policijos įstaigų vidaus politikos. Teritorijose, kuriose nusikalstamų veikų užregistruojama mažiau arba iš viso neužregistruojama, yra didesnis latentinis nusikalstamumas.

2. Nusikalstamų veikų padarymo laikas ir vieta.

Išanalizavus, kuriais tiriamo laikotarpio mėnesiais mažamečiai padarė daugiausiai nusikaltimų, buvo gauti tokie duomenys (3 lentelė).

3 lentelė. Mažamečių padarytų baudžiamųjų veikų pasiskirstymas metų laikotarpyje

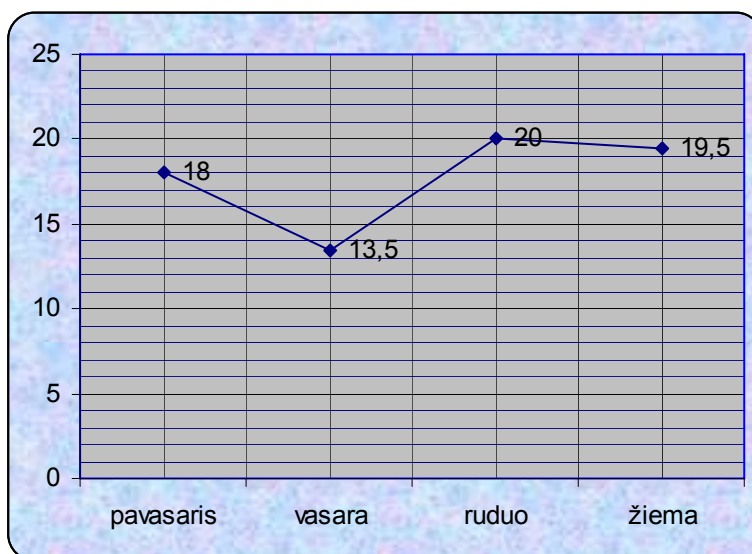
	Mėnuo											
	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužė	Birželis	Liepa	Rugpjūtis	Rugsėjis	Spalis	Lapkritis	Gruodis
<i>Teritorija</i>												
Šiaulių miestas	1	1	7	2	3	2	2	1	3	3	1	6
Šiaulių rajonas												1
Akmenės rajonas	3	2		5	3		3	2	4	4	1	2
Joniškio rajonas		1	3	2	1	2			2			1
Kelmės rajonas						1						
Pakruojo rajonas	1	4		2	2	2	1					1
Radviliškio rajonas	1	1	2	3	1			1		1	1	1
Bendras skaičius	6	9	12	14	10	7	6	4	9	8	3	12
Vidutiniškai <small>per mėnesį</small>	3	4,5	6	7	5	3,5	6	4	9	8	3	12

Pirmaisiais metų mėnesiais bendras nusikaltimų skaičius didesnis dėl to, kad į tiriamą laikotarpį pateko 2004 ir 2005 metų pirmieji metų pusmečiai. Kad turimi skaičiai atspindėtų realią padėtį, pateiktas atskiras paskaičiavimas apie vidutiniškai per mėnesį užregistruotas nusikalstamas veikas.

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų skaičių, vidutiniškai daugiausiai nusikaltimų buvo padaryta rudenį – 20, žiemą – 19,5, pavasarį – 18, o mažiausiai vasarą – 13,5. Tokią situaciją sunku paaiškinti. Šiaulių apskritis yra labiau kaimiško tipo teritorija. Nesitiki, kad vasaros metu vaikai išvažiuotų į kitų apskričių teritorijas ir nusikaltimus darytų ten. Greičiausiai nusikaltimų sumažėja dėl to, kad tuo metu vaikai atostogauja ir nelanko mokyklų, laiką leidžia su tėvais, seneliais ar kitais juos prižiūrinčiais asmenimis.

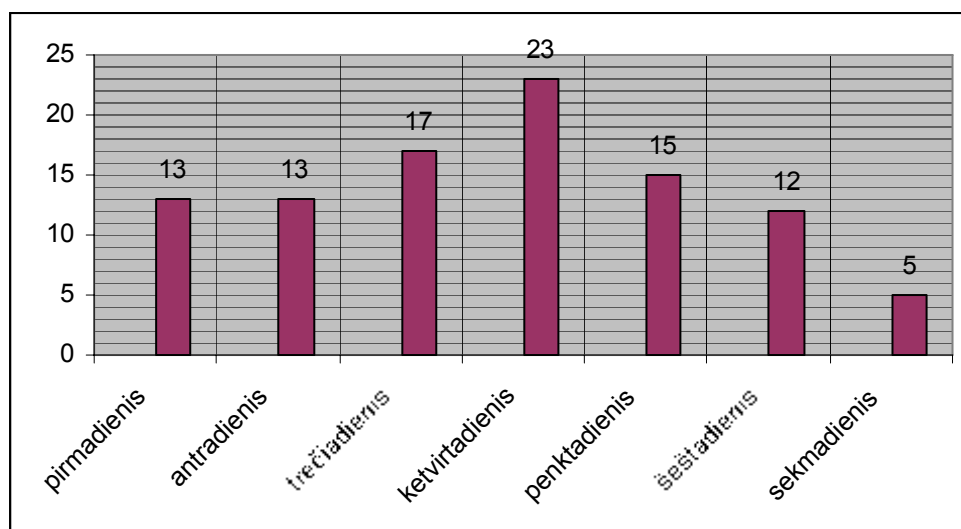
Šiuos duomenis atitinka 4 paveikslas.

4 paveikslas. Mažamečių padarytų baudžiamųjų veikų pasiskirstymas (vidutiniškai) metų laikotarpyje

Įdomumo dėlei, paanalizuokime, kaip išsidėstė mažamečių nusikalstamos veikos savaitės dienų ir paros valandų atžvilgiu. Nusikaltimai pagal savaitės dienas vaizduojami 5 paveiksle.

5 paveikslas. Bendras nusikalstamų veikų skaičius savaitės laikotarpyje

Apžvelgus pateiktus duomenis, peršasi išvada, kad mažiausiai nusikaltimų vaikai padaro savaitgaliais, kai nereikia eiti į mokyklą ir jie būna kartu su tėvais. Kai išanaluosime duomenis, kuriose vietose padaroma daugiausiai nusikaltimų, šie skaičiai neatrodys keisti. Didžiausias nusikaltimų skaičius išauga priešpaskutinę darbo dieną – ketvirtadienį.

Nusikaltimai pagal savaitės dienas atskirose teritorijose vaizduojami šioje lentelėje (6 lentelė)

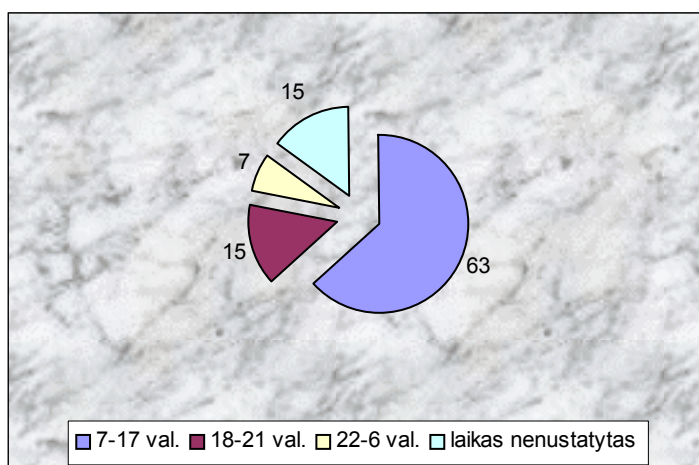
6 lentelė. Bendras nusikalstamų veikų skaičius savaitės laikotarpyje (pasiskirstymas pagal regionus)

<i>Teritorija</i>	Savaitės diena						
	Pirmadienis	Antradienis	Trečiadienis	Ketvirtadienis	Penktadienis	Šeštadienis	Sekmadienis
Šiaulių miestas	6	5	3	7	6	4	1
Šiaulių rajonas	-	-	-	-	1	-	-
Akmenės rajonas	3	3	5	11	2	4	1
Joniškio rajonas	1	3	-	2	2	1	2
Kelmės rajonas	-	-	1	-	-	-	-
Pakruojo rajonas	2	-	3	3	1	3	1
Radviliškio rajonas	1	2	5	-	4	-	-

Atliekant tyrimą vieno nusikaltimo, padaryto Joniškio rajone, tiksli data nenustatyta.

Analizuojant nusikalstamas veikas pagal valandas, paros laikas buvo suskirstytas į tris dalis, t.y. darbo metas – nuo 7 iki 17 val., vakaro metas – nuo 18 val. iki 21 val., ir nakties metas – nuo 22 val. iki 6 val. LR BPK 27 str. numato, kad būtent paros laikas nuo 22 val. iki 6 val. yra laikomas nakties metu. Atlikus šį tyrimą buvo nustatyta, kad daugiausiai nusikalstamų veikų buvo padaryta mažamečių tėvų darbo metu. Ši nuostata yra bendra visoms policijos įstaigoms (7 paveikslas).

7 paveikslas. Bendras nusikalstamų veikų skaičius paros laikotarpyje

Paanalizavus, kiek kurioje teritorijoje nusikaltimų buvo padaryta pietų metu, t.y. 12-13 val., paaiškėjo, kad Šiauliuose tokiu metu buvo padaryti 6 nusikaltimai, Šiaulių rajone – 1,

Akmenės rajone – 4, Joniškio rajone – 2, Pakruojo ir Radviliškio rajonuose po vieną. Atlikus dokumentų analizą nustatyta, kad daugiausiai nusikaltimų nakties metu padarė Pakruojo rajono mažamečiai, o Šiaulių mieste, nors čia padaryta daugiausiai nusikaltimų, nakties metu nebuvo padarytas nei vienas nusikaltimas.

Apžvelgus nusikalstamų veikų padarymo vietas, susidūrėme su visa įvairove vietų, kuriose mažamečiai atliko nusikalstamus veiksmus. Radviliškio, Joniškio, Akmenės rajonuose ir Šiaulių mieste daugiausiai nusikaltimų buvo padaryta mokyklose, pamokų ar pertraukų metu. Skirtingiausiose vietose mažamečiai nusikalto Akmenės rajone ir Šiaulių mieste.

Nusikaltimų registracijos statistinė kortelė “Nusikalstamos veikos statistinė kortelė” (Nr. 10) numato tokias nusikaltimo padarymo vietas: viešą vietą, gatvę, gyvenamą – negyvenamą patalpą, transportą, atvirą vietovę, įstaigą (įmonę), prekybos įmonę, maitinimo įstaigą, lankomą vietą, kitą.

8 lentelė. Mažamečių padarytų nusikalstamų veikų vietas

Šiaulių miestas:	mokykla (9 nusikaltimai); gatvė (9 nusikaltimai); butas (3 nusikaltimai); parduotuvė (3 nusikaltimai); kiemas (2 nusikaltimai); sporto aikštelės (3 nusik.); autobusų stotis (1 nusik.); žaidimų centras (1 nusik.); nakvynės namai (1 nusik.).	Pakruojo rajonas:	mokykla (3 nusikaltimai); gyvenamasis namas (3 nusikaltimai); miesto biblioteka (1 nusik.); ambulatorija (1 nusik.); parduotuvė (1 nusik.); butas (1 nusik.); kultūros namai (1 nusik.); palapinė (1 nusik.); gatvė (1 nusik.).
Joniškio rajonas:	mokykla (4 nusikaltimai); gyvenamasis namas (4 nusikaltimai); ambulatorija (1 nusikaltimas); parduotuvė (1 nusikaltimas); butas (1 nusikaltimas); geležinkelio bėgiai (1 nusik.).	Radviliškio rajonas:	mokykla (8 nusikaltimai); gatvė (2 nusikaltimai); butas (1 nusikaltimas); poilsio vieta prie ežero (1 nusikaltimas).
Šiaulių rajonas:	butas (1 nusikaltimas).	Kelmės rajonas:	ganykla (1 nusikaltimas).
Akmenės rajonas:		mokykla (13 nusikaltimų); parduotuvė (2 nusikaltimai); spaudos kioskas (2 nusikaltimai); sporto aikštelės (2 nusikaltimai); žaidimo aikštelė (1 nusik.); gatvė (1 nusik.); kiemas (1 nusik.); butas (1 nusik.); geležinkelio stotis (1 nusik.); turgus (1 nusik.); gyv. namas (1 nusik.); kultūros skyriaus padalinys (1 nusik.); garažas (1 nusik.); poilsio vieta prie ežero (1 nusik.).	

Kaip matyti iš šių nusikaltimo vietų, **37 %** visų nusikalstamų veikų buvo padarytos mokyklose. **42 %** visų nusikalstamų veikų buvo padaryti kitose viešose vietose (gatvėje, parduojuose, kiemuose, autobusų ir traukinių stotyse, mokyklų ir miesto stadionuose, žaidimų centre, krepšinio aikštelėse, bibliotekoje, ambulatorijose, kultūros namuose, spaudos kioskuose, turguje, poilsio vietose prie ežero ir t.t.). **17 %** visų nusikalstamų veikų buvo padaryta butuose, gyvenamuosiuose namuose ir gyvenamosiose sodybose, **4 %** nusikalstamų veikų padaryta kitose vietose – garaže, ant geležinkelio bėgių, ganykloje ir palapinėje.

3. Nusikalstamų veikų padarymo būdai ir pasikėsimo dalykas

Nusikalstamų padarymų būdų yra be galo daug. Nusikalstamų registracijos statistinė kortelė „Nusikalstamos veikos statistinė kortelė“ (Nr. 10) numato atskirus tokius nusikalstimo padarymo būdus: prapjaunant (įlaužiant), įsibraunant; parenkant raktą, šifrą; pažeidžiant: specialias elgesio saugumo taisykles, spąstus, plombą, įpakavimą; atjungiant: signalizaciją, elektros srovę, kontrolinį juostos atklijavimą; paveikiant duris, spyną, stiklą; grasinant; smurtinis būdas ir t.t.

Mūsų tiriamų nusikalstamų veikų padarymo būdai išsidėstė šitaip (9 lentelė).

9 lentelė. Mažamečių padarytų nusikalstamų veikų padarymo būdai

Šiaulių miestas:	smūgių sudavimas (15 nusikaltimų); priėjimas laisvas (13 nusikaltimų); atsirakinus duris (2 nusikaltimai).	Pakruojo rajonas:	smūgių sudavimas (2 nusikaltimai); priėjimas laisvas (7 nusikaltimai); atsirakinus duris (1 nusikaltimas); nuėmus spyną (1 nusikaltimas); atlenkus grotas (1 nusikaltimas); atplėšus langą (1 nusikaltimas).
Joniškio rajonas:	smūgių sudavimas (1 nusikaltimas); priėjimas laisvas (6 nusikaltimai); atsirakinus duris (3 nusikaltimai); atsidarius langą (2 nusikaltimai).	Radviliškio rajonas:	smūgių sudavimas (9 nusikaltimai); priėjimas laisvas (1 nusikaltimas);
Šiaulių rajonas:	atsirakinus duris (1 nusikaltimas).	Kelmės rajonas:	priėjimas laisvas (1 nusikaltimas).
	Akmenės rajonas:		smūgių sudavimas (17 nusikaltimų); priėjimas laisvas (5 nusikaltimai); atsidarius langą (2 nusikaltimai); išdaužus langą (2 nusikaltimai); išardžius ventiliacijos angą (1 nusikaltimas); sugadinus durų spyną (1 nusikaltimas); įsibrovus į garažą (1 nusikaltimas).

Kaip matome, daugiausiai nusikalstamų veikų padarymo būdai yra paprasti ir kasdieniški. Daugiausiai vyrauja smurtinis nusikalstamų veikų padarymo būdas, po jų seka turtinio pobūdžio nusikaltimai. Pagal padarymo būdą, daugiausiai turtinių nusikaltimų mažamečiai padarė būdami prie daikto, į kurį jie kėsinosi, t.y. norint įvykdyti nusikalstamą veiką jiems nereikėjo pašalinti jokių kliūčių. **19 %** nusikatamų veikų padaryta atlikus aktyvius veiksmus, t.y. bandant pasiekti užsibrėžtą tikslą pašalinus įvairias kliūtis. Mažamečiai yra sumanūs ir išradingi – gana daug nusikaltimų jie padarė iš šeimininkų ir jų atžalų pagrobę ar apgaulės būdu išvilioję durų raktą ir juo atsirakinę duris, keletą vagysčių padarė išdaužę ar atsidarę langą. Padarant vagystę, kurio metu buvo atlenktos grotos, mažamečiams reikėjo

panaudoti fizinę jėgą, o padarant nusikaltimą, kurio metu buvo išardyta ventiliacijos anga, panaudoti išmonę ir gabumus.

Nusikalstamų veikų pasikėsiniimo dalykais laikomi visi materialūs objektai, kuriuos galima perkelti iš vienos vietos į kitą. Jau minėtoje nusikaltimų registracijos statistinėje kortelė “Nusikalstamos veikos statistinė kortelė” (Nr. 10) nurodyti visi įmanomi pasikėsiniimo dalykai:

- transporto priemonės; transporto priemonių dalys: ginklai; technika; kolekciniai daiktai; brangenybės; dokumentai; vertybiniai popieriai; namų apyvokos daiktai; produktai; gyvuliai; kita.

Šiaulių apskrityje mažamečių nusikalstamų veikų pasikėsiniimo objektai yra paprasčiausi materialūs daiktai, iš kurių galima turėti turtinės naudos. Pagrindiniai daiktai, į kuriuos kėsiniamasi, pateikiami 10 lentelėje.

10 lentelė. Mažamečių padarytų nusikalstamų veikų pasikėsiniimo dalykai

<p>Šiaulių miestas: mob.ryšio telefonas (5 nusikaltimai); papuošalai (2 nusikaltimai); kasos aparatas (1 nusikaltimas); pinigai (1 nusikaltimas); biotualetas (1 nusikaltimas); reklaminis automobilis (1 nusik.); rūbai (1 nusikaltimas); namų kino sistema (1 nusikaltimas).</p>	<p>Pakruojo rajonas: mob.ryšio telefonas (3 nusikaltimai); pinigai (4 nusikaltimai); įvairūs namų apyvokos daiktai (1 nusik.); maisto produktai (1 nusik.); benzininis medžio pjūklas (1 nusik.).</p>
<p>Joniškio rajonas: mob.ryšio telefonas (4 nusikaltimai); pinigai (4 nusikaltimai); loterijos bilietai (1 nusik.); įvairūs namų apyvokos daiktai (1 nusik.); geležinkelio bėgių varžtai (1 nusik.).</p>	<p>Radviliškio rajonas: mob.ryšio telefonas (1 nusik.)</p>
<p>Šiaulių rajonas: įvairūs daiktai (papuošalai, pinigai) (1 nusikaltimas).</p>	<p>Kelmės rajonas: karvė (1 nusik.).</p>
<p>Akmenės rajonas: mob.ryšio telefonas (3 nusikaltimai); maisto produktai (4 nusikaltimai); pinigai (1 nusik.); mopedas (1 nusik.); įrankiai (replės, atsuktuvas, metalo iešmas) (1 nusik.); automobilio stiklas (1 nusik.).</p>	

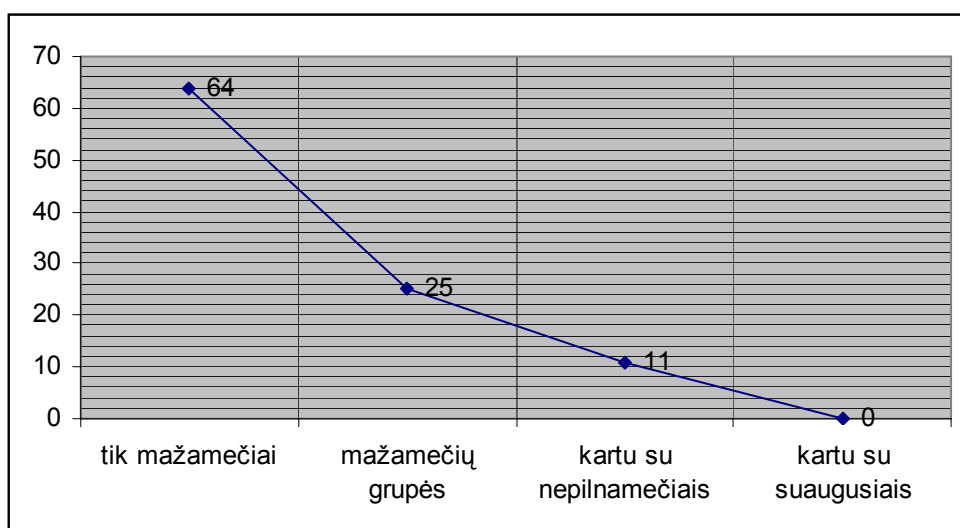
Kaip matome, iš visų materialių objektų mažamečiams reikalingiausi šiandieniniame gyvenime labai populiarūs daiktai – mobiliojo ryšio telefonai (16 nusikalstamų veikų), kuriuos galima naudoti patiems arba užsidirbti pinigų juos pardavus. Po jų seka visais laikais labiausiai vertinamas turtas - pinigai (11 nusikalstamų veikų). Taip pat vaikus domina papuošalai, buitinė technika, transporto priemonės, įrankiai ir įvairūs namų apyvokos daiktai, kurios pagrobus

galima turėti naudos sau. Į tokius materialius objektus kaip biotualetas ar reklaminis automobilis pasikėsinta ne siekiant juos pagrobtį, o tiesiog norint apgadinti.

4. Mažamečių amžiaus struktūra bei jų padarytų pavienių ir grupinių nusikalstamų veikų charakteristika

Mūsų valstybėje vaikus iki 14 metų amžiaus priimta vadinti mažamečiais. Suprantama, ne visas mūsų darbe tiriamas nusikalstamas veikas padarė vieni nepilnamečiai. Išskirsčius visas padarytas veikas į keturias grupes paaiškėjo, kad 64% visų veikų padarė tik mažamečiai, 25% veikų padarė jų grupės. Tam tikrą dalį veikų jie padarė kartu su nepilnamečiais. Kartu su suaugusiais mažamečiai nepadarė nei vieno nusikaltimo. Pavienių ir grupinių nusikalstamų veikų bendra charakteristika pateikiama 11 paveiksle.

11 paveikslas. Pavienių ir grupinių nusikalstamų veikų bendra charakteristika

Kaip matome, mažamečiai yra gana savarankiški, jų neįtakoja pašaliniai asmenys. Taip ir turėtų būti, kad jeigu jie jungiasi į grupes, tai daugiausiai bendrauja su savo bendraamžiais. Su vyresniais už save asmenimis jie nusikalto truputį daugiau kaip dešimtadalį visų veikų, o su suaugusiais nepadarė nei vieno nusikaltimo.

Atskirose teritorijose asmenų grupių pasiskirstymas skirtingas. Savaime suprantama, kad ten, kur veikų buvo padaryta daugiausiai, daugiau bus pasireiškę vien mažamečiai. Tačiau kaip matysime sekančioje lentelėje, Joniškio rajone daugiau nusikalto mažamečių grupės, Pakruojo rajone – mažamečiai kartu su nepilnamečiais.

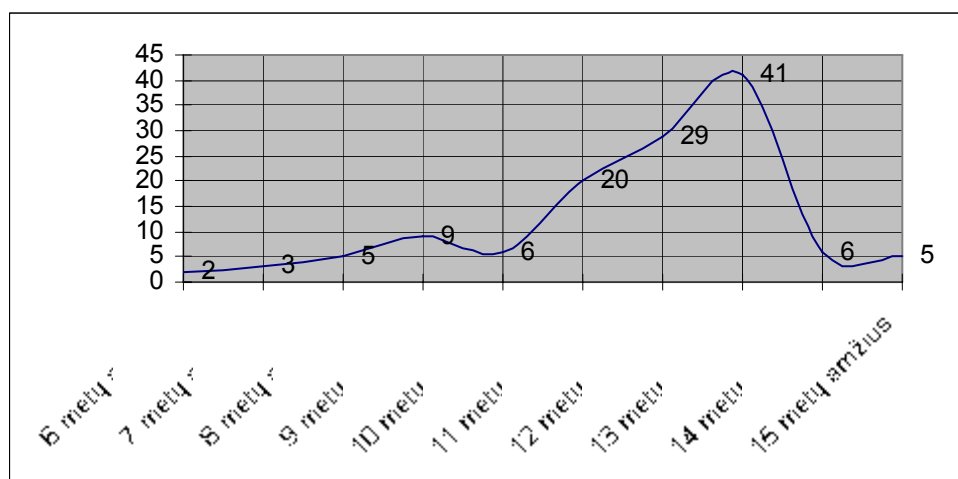
12 lentelė. Nusikalstamas veikas padarę asmenys ir jų grupės (nusikaltimų skaičius)

Teritorija	Nusikalstamų veikų skaičius			
	Vienas mažametis	Asmenų grupės		
		Mažamečių grupės	Kartu su nepilnamečiais	Kartu su suaugusiais
Šiaulių miestas	22	9	1	-
Šiaulių rajonas	-	1	-	-
Akmenės rajonas	21	4	4	-
Joniškio rajonas	4	7	1	-
Kelmės rajonas	-	1	-	-
Pakruojo rajonas	6	2	5	-
Radviliškio rajonas	11	1	-	-
VISO	64	25	11	-

Papildomai galima pasakyti, kad padarant nusikaltimus 25 mažamečių grupėse dalyvavo 62 mažamečiai, nusikalstant kartu su nepilnamečiais šioje grupėje dalyvavo 27 asmenys. Kai kurios nusikaltimus pakartotinai padarė ties patys asmenys. Susumavus turimus rezultatus gaunama išvada, kad padarant 100 nusikalstamų veikų dalyvavo 126 asmenys, iš jų 115 mažamečių ir 11 nepilnamečių.

Lyginant mažamečių amžių, galima teigti, kad iš visų tiriamų atvejų jauniausias nusikaltęs vaikas yra šešių metų amžiaus, vyriausias, kiek leidžia amžiaus cenzas – 13 metų. Daugiausiai nusikalstamų veikų mažamečiai padarė paskutiniaisiais savo mažametystės metais – būdami 13 metų amžiaus. Vaikų pasiskirstymas pagal amžių pavaizduotas 13 paveiksle.

13 paveikslas. Nusikalstamas veikas padariusių vaikų pasiskirstymas pagal amžių

Iš 115 nusikaltusių mažamečių, skirstant pagal lytį -17 iš jų yra mergaitės ir 98 berniukai. Iš visų nusikalstamas veikas padariusių vaikų 14 padarė ne mažiau kaip du nusikaltimus. Kaip bebūtų keista, tačiau daugiau kaip pusę pakartotinių veikų padarė mergaitės. Pakartotinai nusikalto 6 berniukai - vienas berniukas padarė 4 nusikaltimus, keturi berniukai padarė po tris nusikaltimus, vienas berniukas padarė du nusikaltimus. Iš aštuonių pakartotinai nusikaltusių mergaičių penkios padarė po tris nusikaltimus, trys mergaitės – po du nusikaltimus. Taigi - **12 %** visų nusikaltusių mažamečių padarė **39 %** visų nusikalstamų veikų. Dauguma pakartotinai padarytų veikų yra turtinio pobūdžio. “Vienas pastebėjimas tinka beveik visiems nusikaltimams – mažas skaičius žmonių padaro didelę dalį nusikaltimų. Pažymėtina, kad marginalai, kurie padaro daug nusikaltimų, paprastai teisės pažeidimus pradėjo daryti būdami jauni, prieš sukakdami 14 metų baudžiamosios atsakomybės ribą”²³. Remiantis šiuo pastebėjimu, galime teigti, kad mūsų tiriama jauniausia visuomenės dalis ateityje teisėsaugos institucijoms pridarys nemažai nemalonumų.

5. Mažamečių padarytų nusikalstamų veikų aukos

Norint tirti nusikaltimų aukas atliekami viktimiologiniai tyrimai²⁴. Skiriantis nusikaltimų pobūdžiui ir jų padarymo būdams, skiriasi ir aukos. Šiame darbe nusikaltimų aukos nebus apklausiamos (nors vos ne pusė jų taip pat yra mažamečiai), tačiau apie jas galime sužinoti susipažinę su nusikaltimo aplinkybėmis ir situacija.

Kaip jau žinome, vos ne pusė visų mažamečių padarytų nusikalstamų veikų yra smurtinio pobūdžio. Prieš kokius asmenis smurtauja jauniausia mūsų visuomenės dalis?

“Kriminalinė prievarta gali atsirasti įvairiausiomis aplinkybėmis, sprendžiant įvairiausias žmonių tarpusavio ir asmenines problemas. Kriminalinė prievarta tiek įvairi, kiek įvairus pasaulis, santykiai tarp žmonių”²⁵.

Kaip ir reikia tikėtis, pagal fizinį išsivystymą mažamečiai beveik visais atvejais smurtauja prieš sau lygius – mažamečius asmenis. 41 nusikalstama veika buvo padaryta mažamečiam sumušant mažamečius, dvi nusikalstamos veikos padarytos mažamečiams berniukams seksualiai prievartaujant mažametes mergaites. Kaip matome, daugiausiai konfliktai vyksta berniukų tarpe, muštynės dažniausiai vyksta “vienas prieš vieną”, tačiau nukentėjusių tarpe yra ir mergaičių. Padarant du nusikaltimus nuo mažamečių smurto nukentėjo pensinio amžiaus žmonės.

²³ LR Generalinė prokuratūra. Nepilnamečių nusikalstamumas. Metodinė priemonė prokuratūros darbuotojams. Pirmoji dalis – Vilnius: 2001. P. 62.

²⁴ Justickis V. Kriminologija. I dalis. – Vilnius: 2001. P. 402.

²⁵ ten pat, P. 428.

Apžvelgus turtinio pobūdžio nusikaltimus, gauta išvada, kad nuo mažamečių padaromų turtinių nusikaltimų daugiausiai nukenčia suaugę žmonės. Tai logiška, nes nepilnamečiai ir mažamečiai savo turto neturi, juos materialiai aprūpina tėvai, globėjai ar kiti atstovai pagal įstatymą, todėl vagystės ar turto sugadinimo atveju į policiją kreipiasi ir pareiškimus rašo suaugusieji. Kai kuriose policijos įstaigose pareiškimai apie nusikaltimus iš nepilnamečių asmenų netgi nepriimami ir dėl to nėra prieita vieningos nuomonės. Taip pat nuo mažamečių turtinių nusikaltimų nukentėjo 13 akcinių bendrovių, uždaryjū akcinių bendrovių, valstybinių įmonių, individualių įmonių ir juridinių asmenų.

14 lentelė. Nukentėję asmenys

	Nukentėjusių asmenų grupės				
	Mažamečiai	Nepilnamečiai	Suaugę	Juridiniai asmenys	
				AB/UAB	VĮ/ĮĮ
<i>Teritorija</i>					
Šiaulių miestas	17	-	11	4	-
Šiaulių rajonas	-	-	1	-	-
Akmenės rajonas	17	3	5	2	2
Joniškio rajonas	1	1	8	2	-
Kelmės rajonas	-	-	1	-	-
Pakruojo rajonas	1	-	10	1	1
Radviliškio rajonas	10	-	2	-	-
VISO	46	4	38	9	3

6. Mažamečių padarytų nusikalstamų veikų priežastingumas

Kiekvienas nusikaltimas yra ilgos veiksmų grandinės padarinys. Priežasčių, kodėl žmogus padarė tam tikrą nusikaltimą, galime ieškoti ir įvykiuose, kurie vyko prieš pat nusikaltimą, ir tuose, kurie įvyko daug seniau, netgi ankstyvoje vaikystėje²⁶.

Prieš kurį laiką savaitraštyje “Akistata” teko skaityti sentenciją: “Jeį vaikai nieko neveikia, jie daro nusikaltimus”. Manau, toks posakis verčia susimąstyti.

Mažamečiai yra patys jauniausi ir, nesuklysimė pasakę, patys “kvailiausi” nusikaltėliai. Jų padaromi nusikaltimai yra paprasti ir impulsyvūs. Vyraujant smurtiniam nusikalstamumui kyla klausimas, kokios aplinkybės išprovokuoja mosikavimąsi kumščiais.

²⁶ Justickis V. Kriminologija. I dalis. – Vilnius: 2001. P. 192

Mažamečių padaromi smurtiniai nusikaltimai skiriasi nuo suaugusiųjų smurtavimo, kuomet rimti nusikaltimai suplanuojami iki smulkmenos. Didžiąją dalį tiriamų padarytų nusikalstamų veikų įtakojo priežastys, susiklėsčiusios prieš pat nusikaltimą. Kaip jau žinome, dauguma nusikaltimų buvo padaryta mokyklose. Kaip taisyklė, jie buvo padaryti pertraukų metu. Iš aprašytų nusikaltimų aplinkybių galime spręsti, kad vaikai susipyko dėl daugybės įvairiausių priežasčių: dėl rankos pirštais parodyto nepadoraus gesto, dėl paprašytos ir neduotos cigaretės, dėl pravardžiavimosi ir pavadinimo “balionėliu”, dėl pasakymo, jog “tavo akiniai plastikiniai”, dėl negautų prievartaujamų pinigų, dėl krepšinio kamuolio, dėl to, kad kažkas kažką paskundė mokytojai, dėl trukdymo žaisti, dėl į rūbus nusivalytų nešvarių rankų, dėl paimtų lipdukų. Suduoti smūgį nėra sunku ir vaikams atrodo, kad “čia nieko tokio”. Ilgai galvoti nereikia – priešas stovi prieš tave. Nereikia šalinti jokių kliūčių, ieškotis įrankių. Deja, užtenka ir vieno smūgio, kad būtų sužalota lūpa ir nuskeltas dantis, padarytas lengvas smegenų sukrėtimas, t.y. sukeltas fizinis skausmas ir padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas. Mažamečiai nekuria nusikaltimo plano ir neplanuoja jo etapų. Jeigu leidžia aplinkybės, santykiai aiškinami vietoje, jeigu ne – abipusiu sutarimu susitariama susitikti vėliau. Nustebino atvejis, kai vienas nukentėjęs sutiko be jokios priežasties muštis su 30 jaunuolių. Žinoma, jam prireikė medikų pagalbos. Tokiomis aplinkybėmis išryškėja savęs išaukštinimas ir pervertinimas. Keletas nusikaltimų buvo padaryta per neapsižiūrėjimą, t.y. įspirta ne tam asmeniui, kuriam norėjosi, suduota ne tam asmeniui, kuriam reikėjo. Bet kokių atveju svarbūs mažamečio ketinimai, jo agresija, noras nuskriausti kitą ir jis vis tiek būtų tai padaręs.

Turtiniai nusikaltimai yra savanaudiški ir reikalauja kruopštesnio pasiruošimo. Jų padarymo mechanizmas bendrai sutampa su suaugusiųjų atliekamais nusikalstamais veiksmais. Šiuo atveju reikia susikurti planą, kokių būdu bus patekta į vidų, kokius daiktus reikės pasiimti, kur vėliau juos reikės dėti. Žinoma, veiksmus reikia planuoti tada, kai daromas pirmas nusikaltimas. Kai daromi sekantys tokio pobūdžio nusikaltimai, vaikas jau žino veiksmų seką. Vienas mažametis tris kartus apvoginėjo spaudos kioskelius. Pirmą kartą į kioskelį jis pateko atkėlęs apsaugines žaliuzes ir jas parėmęs pagaliu bei išdaužęs langą. Kitais kartais patekimas į patalpą jam nesudarė didesnių problemų. Iš kioskelio jis pasiimdavo maisto produktus – vaisvandenių, kramtomas gumas, šokoladus.

Turtiniai nusikaltimai daromi dėl naudos sau arba tiesiog iš neturėjimo ką veikti. Iš visų tiriamų veikų nepasitaikė nei vieno atvejo, kad nukentėjęs būtų apvogtas jam kerštaujant. Šiandieninis nusikalstamumo “degiklis” – mobiliojo ryšio telefonai. Vaikams pradėjus šias sisisiekimo priemones neštis į mokyklas, žymiai išaugo bendras šalies nusikalstamumas. Daugiausiai šių telefonų pavagiama mokyklose, nes jų turėtojai paprasčiausiai jų nesaugo. Tuo labiau, mažesni vaikai, nesuvokdami pasekmių, didžiuojasi brangiais telefonais, juos

demonstruoja aplinkiniams, o kai kurie asmenys tuo ir pasinaudoja. Įvairūs daiktai vagiami dėl to, jog tikimasi arba juos pasilikti sau (pvz. maisto produktus suvalgyti), arba juos parduoti ir iš to užsidirbti pinigų. Kaip jau sakėme, turtas gadinamas tiesiog linksmai praleidžiant laiką ir tikintis sau pasidaryti atrakciją (šaudykle akmenukais suskaldyti stovinčio automobilio stiklą, akmenimis apmėtyti reklaminį automobilį).

Nustatyta, kad du mažamečiai, darydami nusikalstamas veikas, buvo apsvaigę nuo alkoholio. Apie nusikaltusius mažamečius, apsvaigusius nuo narkotikų ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, duomenų neturima.

6. Pedagogų apklausa apie mažamečių socialinę situaciją ir jų elgesio priežastingumą

Tyrimo metodas: norint gauti daugiau žinių apie mažamečių padarytų nusikalstamų veikų priežastingumą, buvo atliktas anketinės apklausos metodu, pedagogams užduodant aiškiai ir tiksliai suformuluotus klausimus. Respondentai atsakė į trijų dalių anketos klausimus.

Realų mažamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičių nustatėme atlikę dokumentų analizę, o mažamečių socialinę aplinką ir jų asmenybės bruožus geriausiai galėtų atskleisti pašaliniai asmenys – jų klasių auklėtojai, su kuriais mažamečiai bendrauja visus mokslo metus. Be to, **37 %** mažamečių padarytų nusikalstamų veikų padaryta mokyklose. Mažamečių tėvų ar jų šeimos narių atsakymai nebūtų išsamūs, nes šie asmenys būtų suinteresuoti atsakymų rezultatais. Patys mažamečiai nebuvo anketuojami siekiant išvengti jų teisių pažeidimo, jų trikdymo ir dviprasmių pasekmių sukėlimo. Tyrimui buvo pasirinktas populiariausias – anketavimo būdas.

Savaime suprantama, kad mažamečiai nuo 7 iki 13 metų amžiaus privalo lankyti mokyklą. Įprastomis dienomis mokykloje pasitaikančios situacijos ir įvykiai sudaro sąlygas svarstyti moralės problemas ir teisiniam švietimui. Teisinis švietimas ir manierų mokymas turėtų remtis prasisakymo principu: visi mokytojai turėtų pasišvęsti šiam darbui. Turėtų būti ugdomas moksleivių gebėjimas bendrauti, mokyklos drausmės suvokimas, šiuo tikslu, pavyzdžiui, galėtų būti mokoma konfliktų sprendimų būdų. Tuo požiūriu yra svarbus mokyklos darbo organizavimas, mokytojų požiūris į mokytojus (ypač nepažangius). Mokinys, patiriantis pažeminimą, pedagogų priekaištus, ir pats gali pradėti blogiau save vertinti. Maža to, gali susiformuoti priešiškas mokyklai ir jos aplinkai, asocialaus elgesio pakraipos. Problema kyla ir tada, kai mokinys yra pašalinamas iš mokyklos už nusižengimus ir jis paprasčiausiai neturi kur dėtis. Tuo požiūriu mokykloms derėtų turėti tinkamai parengtas taisykles. Bendru susitarimu nustatytų taisyklių turėtų būti laikomasi. Turėtų būti nedelsiant reaguojama į bendramokslų

priekabiavimą. Dažnas pamokų praleidimas yra pavojaus signalas, rodantis prasidėjusį arba neišvengiamą nusikalstamą elgesį. Mokykla kartu su tėvais turėtų iš karto į tai reaguoti. Mokykla turėtų remti kiekvieną. Didinti mokyklos vaidmenį nepilnamečių nusikalstamumo prevencijoje padėtų socialinių pedagogų etatų steigimas²⁷.

Visuomenė ne tik sluoksniuojasi pagal socialinį statusą, tačiau keičiasi pats požiūris į šeimą. Daugėja žmonių, nebeteikiančių tiek daug dėmesio šeimai, kiek darbui, sau ar kitiems interesams. Keičiasi ir šeimos struktūra: vis daugiau šeimų turi tik vieną iš tėvų, be to, vis daugėja šeimų, kurios turi tik vieną vaiką. Didele problema taip pat gali tapti auklėjančio asmens laiko trūkumas bei per dideli vaikui keliami lūkesčiai. Vaikai tampa tėvų norų išpildymo bei gyvenimo tikslų projektavimo objektu. Jei anksčiau svarbiausia šeimos užduotis buvo socialinio elgesio normų vaikams įdiegimas, tai dabar šis uždavinys vis dažniau gula ant vaikų ugdymo įstaigų pečių.

Atliekant tyrimą buvo anketuota 50 pedagogų, dirbančių įvairaus tipo bendrojo ugdymo įstaigose. Įvairumo dėlei, daugumoje anketuoti miesto tipo – Šiaulių miesto ir kaimiško tipo gyvenviečių – Joniškio ir Pakruojo rajonų mokyklų pedagogai. Tikėtina, kad ši nedidelė respondentų dalis atskleidė bendrą padėtį visoje apskrityje. Išanalizavus pedagogų pateiktus atsakymus, atsiskleidė mažamečių, su kuriais jie dirba, socialinės aplinkos bruožai, jų asmenybių ypatumai bei nuomonės apie nusikalstamumo prevenciją.

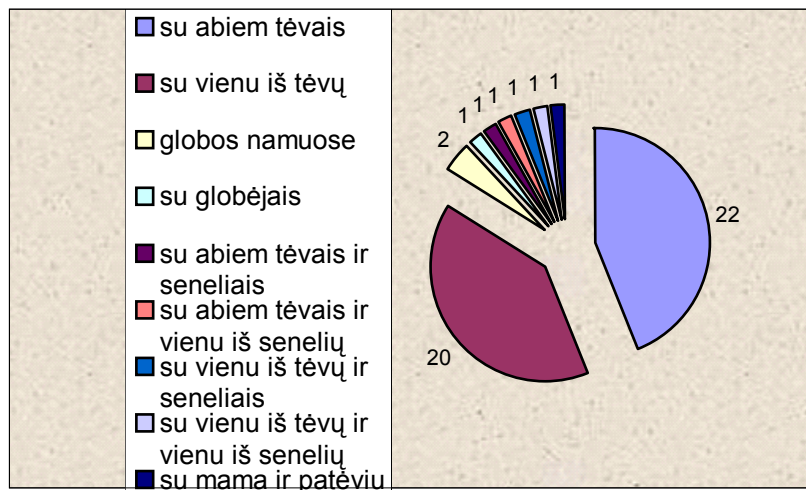
Darnioje šeimoje augantiems vaikams būdingi teigiami bruožai: visuomeniškumas, džiugi nuotaika, optimizmas, užuojauta kitiems žmonėms, saiko jausmas, turinčioje problemų – neigiami bruožai: priešiškus, pavydas ir agresija. „Socialiai nesveikose“ šeimose dažniausiai ir pasireiškia vaikų apleidimas, fizinis ir psichologinis smurtas, seksualinis išnaudojimas, be abejo, tokiose šeimose labai ribotas bendravimas, nekalbama, tarp šeimos narių nei pasitikėjimo nei jausmų. Asocialios ir rizikos šeimos yra viena skaudžiausių modernios visuomenės problemų²⁸.

Subendrinus pedagogų pateiktus atsakymus į pirmą mažamečio socialinę aplinką liečiantį klausimą – su kuo mažametis gyvena, gauta išvada, kad tik **44 %** mažamečių gyvena pilnoje šeimoje, t.y. su abiem tėvais, su vienu iš tėvų gyvena **40 %** mažamečių, likusioji dalis gyvena su globėjais, globos namuose, su abiem tėvais ir seneliais, su vienu iš tėvų ir seneliais, vienu iš tėvų ir vienu iš senelių ir t.t.

²⁷ LR Generalinė prokuratūra. Nepilnamečių nusikalstamumas. Metodinė priemonė prokuratūros darbuotojams. Pirmoji dalis – Vilnius: 2001. P. 68.

²⁸ Kviessienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. – Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2003. P. 91.

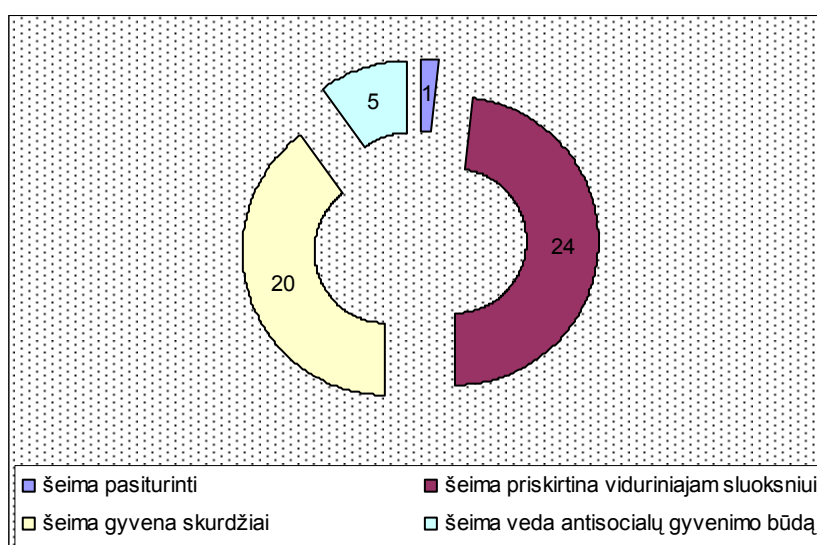
15 paveikslas. Mažamečių tėvai, globėjai, rūpintojai

Mažamečiai nusikaltėliai dažniausiai būna iš nepilnų šeimų. Kaip taisyklė, tokiose šeimose vaikams trūksta dėmesio, nes likęs vienas iš tėvų turi rūpintis visais namų ūkio reikalais. Išsiskyrusių tėvų vaikams būdingas aukštesnis priešiškus, agresijos ir nerimo lygis. Be tėvo išaugę vaikai neretai būna mažiau socializuoti, linkę tuojau pat patenkinti savo norus, labiau pasiduoda bendraamžių grupės įtakai.

Paprašius pedagogų įvertinti šeimų, kuriose mažamečiai gyvena, socialinę padėtį, jie nurodė, kad dauguma - **48%** mažamečių gyvena viduriniajam sluoksniui²⁹ priskiriamose šeimose, **40 %** mažamečių gyvena skurdžiai besiverčiančiose šeimose, **10 %** mažamečių atstovai pagal įstatymą veda antisocialų gyvenimo būdą, tik **2 %** mažamečių gyvena pasiturinčiose šeimose.

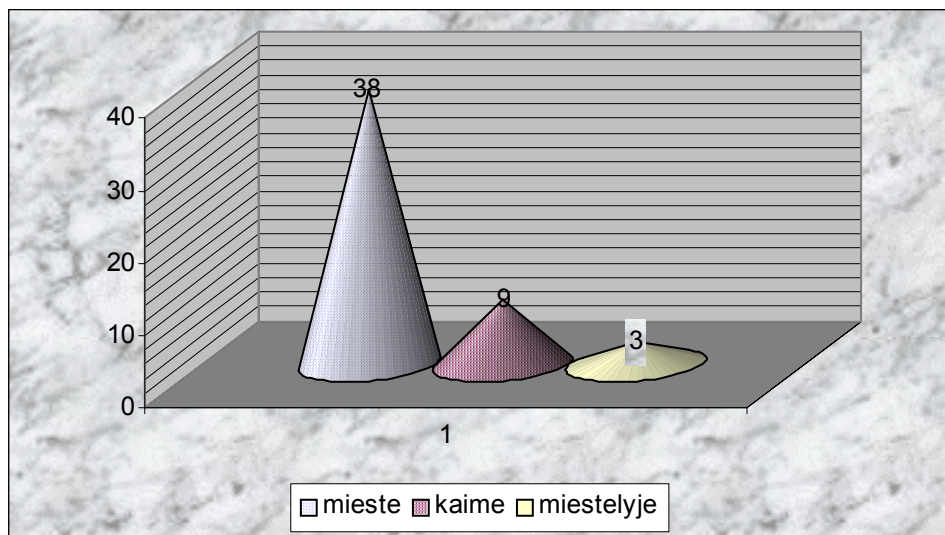
16 paveikslas. Mažamečių šeimos socialinė aplinka

²⁹ Prieš šeimas suskirstant į keletą visuomenės sluoksnių, kaip viduriniojo visuomenės sluoksnio šeimos pavyzdys pedagogams buvo pateikta šeima, kurios tėvai turi pastovią gyvenamąją vietą, pastovų pragyvenimo šaltinį, neveda antisocialaus gyvenimo būdo, rūpinasi vaikų auklėjimu, priežiūra ir t.t.

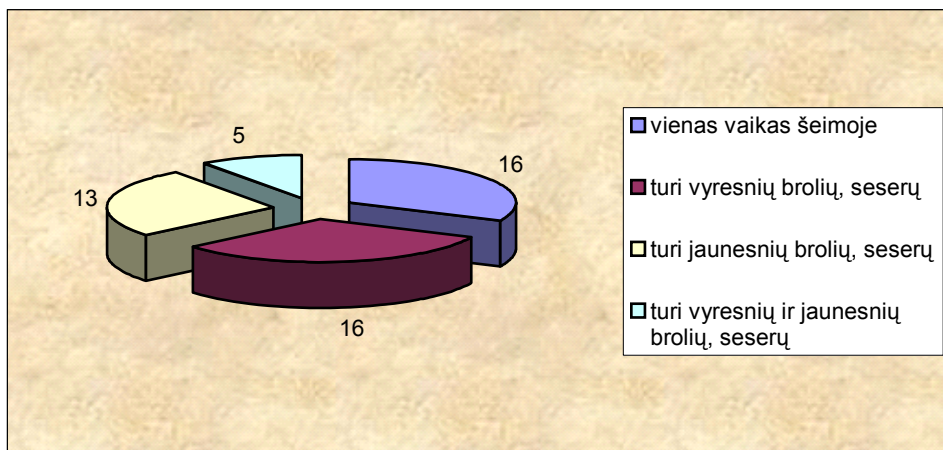
Didžioji dalis nusikalstamas veikas padariusių mažamečių gyvena mieste. Tokius duomenis pateikę pedagogai nurodė, kad **76%** mažamečių gyvena mieste, **18%** jų gyvena kaime, **6%** gyvena miestelio tipo gyvenvietėse. Būtent tokie duomenys buvo gauti dėl to, kad tyrimo metu buvo anketuoti beveik visi Šiaulių mieste nusikalstamas veikas padariusių mažamečių mokytojai.

17 paveikslas. Mažamečių gyvenamoji vieta

Visuomenėje vyrauja nuomonė, kad labiausiai nenusipėjami ir nekontroliuojami yra vaikai, kurie šeimoje yra vieninteliai, todėl jiems viskas leidžiama ir atleidžiama. Pedagogų duomenimis, **32%** nusikalstamas veikas padariusių mažamečių yra vieninteliai vaikai šeimose, lygiai toks pat jų skaičius turi vyresnių brolių arba seserų, **26%** vaikų šeimose yra mažiausieji, o **10%** turi ir vyresnių, ir jaunesnių.

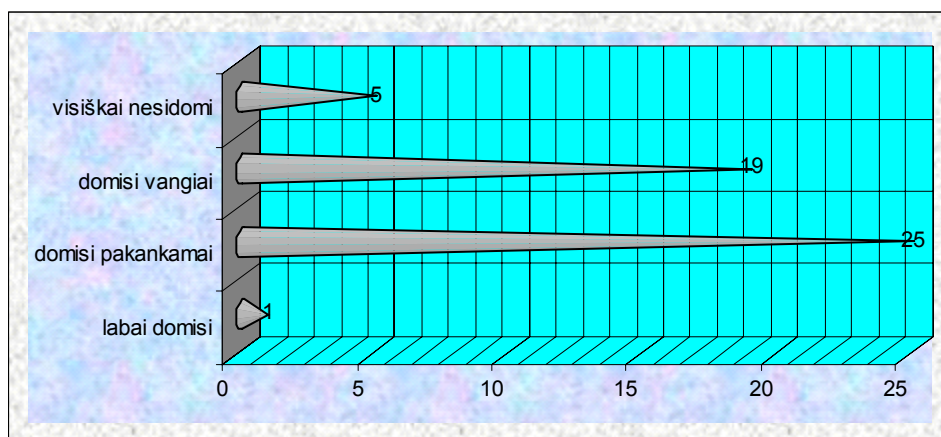
18 paveikslas. Vaiko padėtis šeimoje

Brolių – seserų įtaka vienas kito elgesiui yra labai reikšminga. Pirmiausiai, jie dažnai pasižymi panašiomis asmeninėmis savybėmis, be to, auga toje pačioje socialinėje aplinkoje. Vaikai, augdami probleminėse (nedarniose) šeimose, kur naudojami netinkami auklėjimo metodai, dažnai konfrontuoja vienas su kitu, kovoja, mušasi ir t.t., jie įsisavina prievarta pagrįstus elgesio būdus, kuriuos po to perkelia į kitą – mokyklą, kiemą, gatvės aplinką.

Jau minėjome, kad šeima ir mokykla yra dvi neatsiejamos socialinės aplinkos, kurias jungia tamprus tarpusavio ryšys. Mokykla negalėtų funkcionuoti be šeimos, šeima netobulėtų be mokyklos. Tėvai turėtų lankytis mokyklose, domėtis, kaip sekasi jų vaikams, kartu su pedagogais spręsti iškilusias problemas. Nustebino tai, kad pasak pedagogų, tik **2%** nusikalstusių mažamečių tėvų labai domisi vaikų pasiekimais ir elgesiu mokykloje. **50%** mažamečių tėvų savo vaikų gyvenimu mokykloje domisi pakankamai, **38%** tėvų domisi vangiai, o **10%** tėvų vaikais mokykloje iš viso nesidomi.

19 paveikslas. Suaugusiųjų domėjimasis vaiko veikla mokykloje

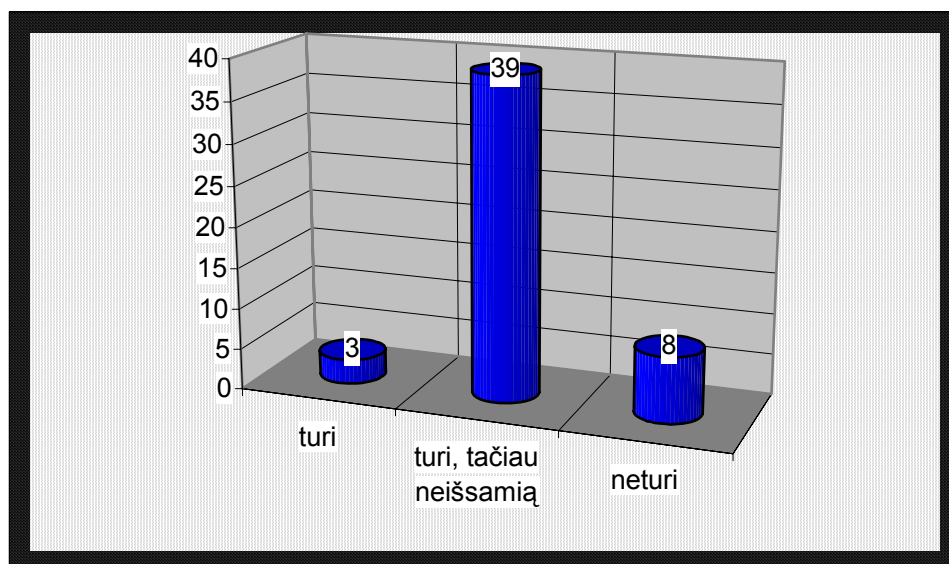

Įvertinus šiuos duomenis gauname prielaidą, kad beveik pusės nusikalstusių vaikų tėvai į jų mokyklinį gyvenimą nekiša nosies, todėl tokia informacija pateisina prastėjančią mokymosi kokybę. Vaikas žino, kad namuose niekas jo darbo rezultatais nesidomės, dalyvauti mokyklose rengiamuose susirinkimuose tėvai neturi laiko arba noro, todėl jis mokosi tiek, kiek jam norisi.

Mokykla ir su vaikais dirbantys pedagogai, autorės nuomone, turėtų turėti pilną informaciją apie tai, ką vaikas veikia išėjęs už mokyklos ribų. Žinoma, dėl didelių darbo krūvių mokytojas visko aprėpti nespėja, tačiau bent jau tai, ką vaikas padaro neteisėto ir kas ateityje gali iššaukti rimtas pasekmes, mokytojo ausį turėtų pasiekti. Galbūt turint tokio pobūdžio informaciją vaikui būtų galima skirti daugiau dėmesio arba darbą su juo pakreipti kita linkme. Deja, dideliame nusivylimui, į klausimą “Ar mokykla turi duomenis apie anksčiau mažamečio padarytas nusikalstamas veikas” teigiamas atsakymas buvo gautas tik 3 atvejais. Tai reiškia, kad mokykla turi duomenis tik apie **6%** mažamečių padarytų nusikaltimų. 38 atvejais (**78%**) mokykla turi informaciją apie mažamečių nusikalstamas veikas, tačiau turima informacija yra

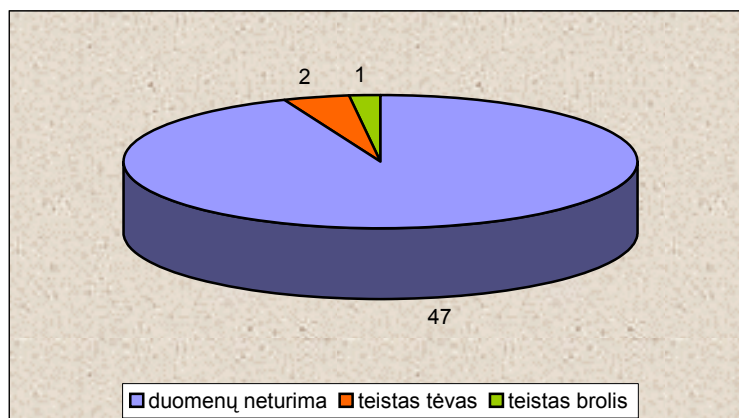
neišsami. 8 atvejais (**16%**) mokyklos apie vaikų nusizengimus neturi jokios informacijos. Tokie duomenys parodo, kad apsikeitimas informacija policijos įstaigų ir mokyklų tarpe nevyksta taip, kaip turėtų vykti iš tikrųjų.

20 paveikslas. Mokyklų turima informacija apie mažamečių nusikalstamumą

Autorei domino ir tai, ar mokykla turi duomenis apie mažamečių šeimos narių teistumą. Savaimė suprantama, kad mokyklose, kuriose mokosi didelis skaičius mokinių ir klasės yra perpildytos, visko žinoti apie vaiką neįmanoma, tačiau kaimiško tipo gyvenviečių mokyklose, kur visi vienas kitą pažįsta, tokią informaciją turėti įmanoma, ir autorės nuomone, netgi naudinga. Turint informaciją, kad vaiko šeimoje yra jau teistas ir nusikalsti linkęs suaugęs asmuo, galbūt būtų galima nuspėti ir paaiškinti kai kuriuos vaiko poelgius ir taip išvengti kriminalinių pasekmių. Mažamečių amžiui būdingas plepumas, jie mėgsta pasakoti tai, kas vyksta jų namuose, todėl gauti tokią informaciją nebūtų labai sunku. Pedagogų buvo paprašyta išreikšti savo nuomonę apie mažamečių šeimos narių teistumo duomenis. Kaip parodė tyrimo išvados, tik keletas klasių auklėtojų žino, jog jų klasės auklėtinių namuose gyvena teisti asmenys. **94%** atsakymų buvo “mokykla duomenų apie mažamečio šeimos narių teistumą neturi”. Žinant šiandieninį teistų asmenų ir recidyvų skaičių tokie atsakymai atrodo nerealūs ir neteisingi. Pedagogų duomenimis, 2 (**4%**) mažamečiai gyvena su teistu tėvu, vienos (**2%**) mažametės šeimoje yra teistas brolis.

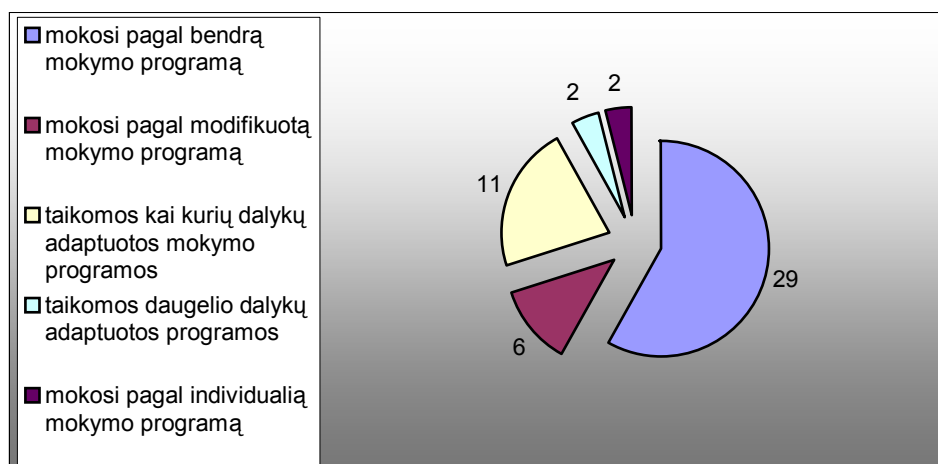
21 paveikslas. Pedagogų nuomonė apie mažamečių šeimos narių teistumo duomenis

Mažamečių asmenybės bruožai

Kalbant apie pačius mažamečius, sudarant anketą autorę labiausiai domino jų socialinė branda, aplinkos suvokimas, sugebėjimas gautas žinias pritaikyti gyvenime. Ryškėja tendencija, kad šiandieninėje mokykloje daugėja mokinių su protiniu atsilikimu, taikoma vis daugiau modifikuotų, adaptuotų ar net individualių mokymo programų. Turėdami silpnus mokymosi įgūdžius vaikai nebesugeba mokytis pagal bendras mokymosi programas, o jeigu jau mažametystėje – pirmose klasėse jiems taikomos palengvintos programos, to nebus galima išvengti ir vėliau. Šios problemos pasekmė – nebaigtas ir negautas pagrindinis išsilavinimas, tik pažymą apie mokymo kurso išklaušymą. Pagal visuomenėje susiformavusią nuomonę, linkę nusikalsti vaikai turėtų būti silpniausia švietimo sistemos dalis. Kaip tik tokius argumentus ir galima patikrinti atliekant tyrimus. Atlikus tyrimą dėl nusikaltusių mažamečių mokymosi programų nustatyta, kad **58%** mažamečių mokosi pagal bendrą mokymo programą, **12%** mažamečių mokosi pagal modifikuotą mokymo programą, **22%** mažamečių mokosi pagal kai kurių dalykų adaptuotas mokymo programas, po 4% mažamečių mokosi pagal individualias ir daugelio dalykų adaptuotas programas.

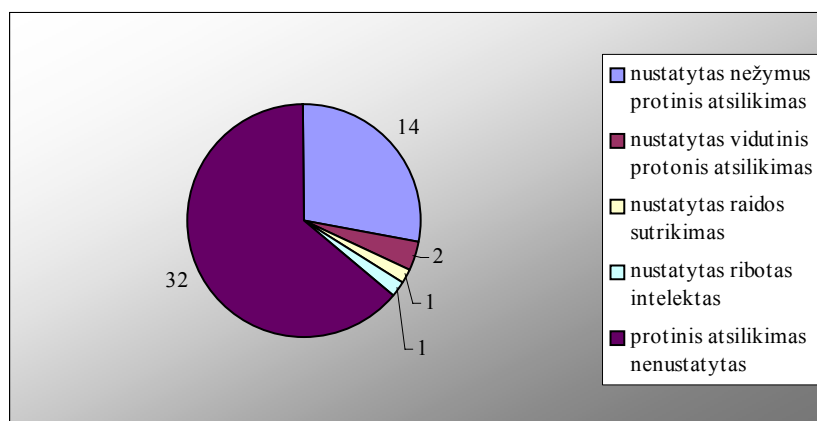
22 paveikslas. Mažamečių mokymosi programos

Tokie duomenys rodo, kad dauguma nusikalsti linkusių mažamečių yra pilnaverčiai, sąmoningi, sugebantys mokytis, niekuo iš kitų neišsiskiriantys vaikai.

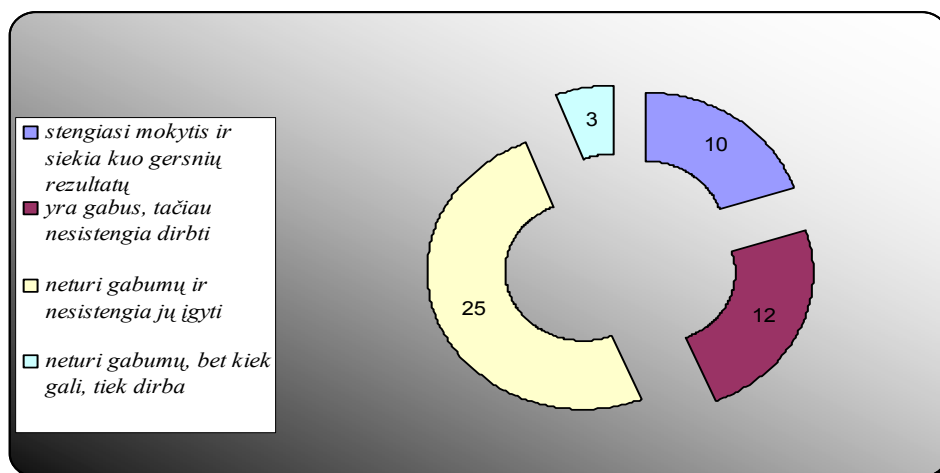
Kadangi mažesniajai jaunųjų teisės pažeidėjų daliai mokyklose yra taikomi tam tikri palengvinimai, kyla klausimas, dėl kokių priežasčių jiems taikomos tokios poveikio priemonės. Modifikuota, adaptuota ir individuali mokymo programa taikoma nustačius tam tikro laipsnio protinį atsilikimą. Daugelis elgesio ir sugebėjimų trūkumų, kurie būdingi pradedantiems lankyti mokyklą vaikams, yra būdingi per visą mokymosi pradinėje mokykloje laikotarpį. Pradinio nepasirengimo mokytis skaityti padarinys yra nepažangumas ir tai gali tapti mokymosi nesėkmių šaltiniu. Atsakydami į anketos klausimą pedagogai rėmėsi pedagoginės-psichologinės tarnybos specialistų (psichologų, logopedų, spec. pedagogų) išduotomis ir mokyklose turimomis pažymomis, kurios yra konfidencialios. Remdamiesi šiais dokumentais pedagogai nurodė, kad nežymus protinis atsilikimas yra nustatytas **28%** nusikaltusių mažamečių, vidutinis protinis atsilikimas nustatytas **4%** tokių mažamečių, tokiam pat skaičiui mažamečių nustatytas ribotas intelektas-raidos sutrikimas, o **64%** mažamečių protinis atsilikimas nenustatytas.

23 paveikslas. Psichologinis-pedagoginis intelekto nustatymas

Nepriklausomai nuo psichinės ir fizinės būklės, kiekvienas vaikas yra individualus. Vienas, nors ir turėdamas psichinį sutrikimą, yra gabus ir stengiasi įgyti kuo daugiau žinių, tuo metu kitas, būdamas visiškai sveikas, ignoruoja jam teikiamas metodines priemones. Pasidomėjus nusikaltusių mažamečių pažangumu nustatyta, kad jie patvirtina vyraujančią neigiamą nuomonę apie tai, jog mažųjų teisės pažeidėjų galvos pramuštos bet kam, tik ne mokslui. Pasak pedagogų, dauguma nusikaltusių mažamečių neturi gabumų ir net nesistengia jų įgyti. Tokią dalį sudaro **50%** mažamečių, **20%** mažamečių stengiasi mokytis ir siekia kuo geresnių rezultatų, **24%** vaikų yra gabūs, tačiau nesistengia dirbti, **6%** mažamečių neturi gabumų mokslui, bet kiek gali, tiek dirba.

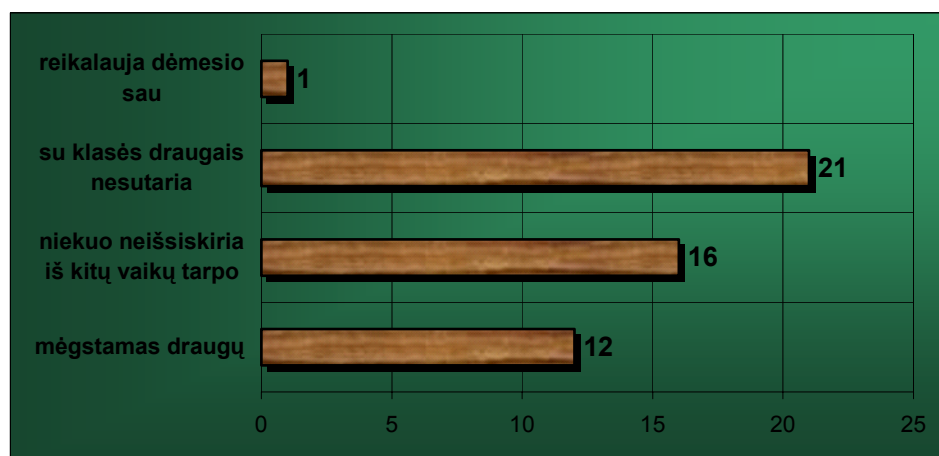
24 paveikslas. Mažamečių mokymosi pažangumas

Mokyklose vaikai išmoksta įvairių (priimtinių ir nepriimtinių) bendravimo būdų sąveikoje su kitais vaikais. Vaikų žaidimai gali tapti galimybe išmokti reaguoti agresyviai. Ilgainiui agresyviai besielgiantys vaikai tampa bendraamžių nemėgstami ir apibūdinami kaip “patys nemaloniausi”. Bendraamžių atstūmimas skatina nusikalsti linkusius vaikus jungtis į rizikingo elgesio grupes ir kuo toliau, tuo mažiau jie turi galimybių išmokti elgtis socialiai priimtinais būdais.

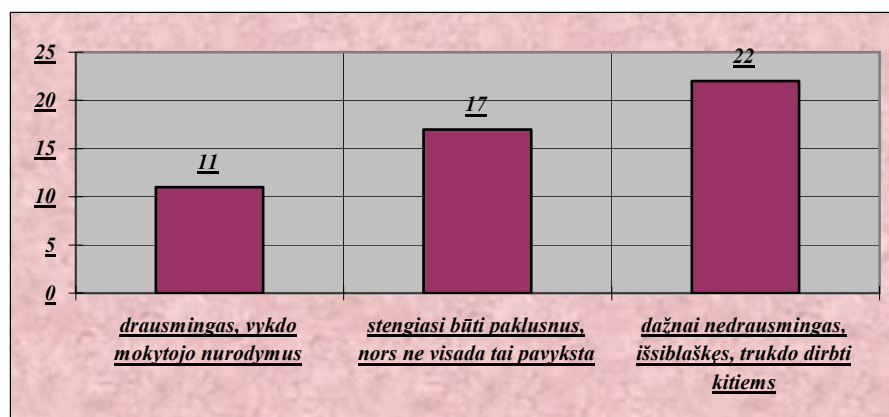
Vaiko santykiai su bendraamžiais gali įtakoti vaiko agresyvaus elgesio raidą. Vaiko atėjimas į mokyklą gali būti pirma proga turėti daug kontaktų su kitais vaikais, todėl susiklosto savotiška vaikų visuomenė. Vaikų agresyvus ir destruktivus elgesys gali tapti atstūmimo iš bendraamžių pusės priežastimi. Laikui bėgant rizikos grupei priklausantys vaikai ima vis labiau nepasitikėti savo bendraamžiais ir yra dar labiau linkę reaguoti į juos agresyviai. Agresyvumas yra būdingas atstumtų vaikų bruožas. Atliktas tyrimas parodė, nusikalte mažamečiai nesutaria su savo bendraamžiais. Jų dalis sudaro **42%**. **24%** nusikaltusių vaikų yra mėgstami draugų ir sugeba patraukti jų dėmesį. **32%** mokinių niekuo neišsiskiria iš kitų vaikų tarpo, **2%** vaikų reikalauja dėmesio sau.

25 paveikslas. Santykiai su bendraamžiais

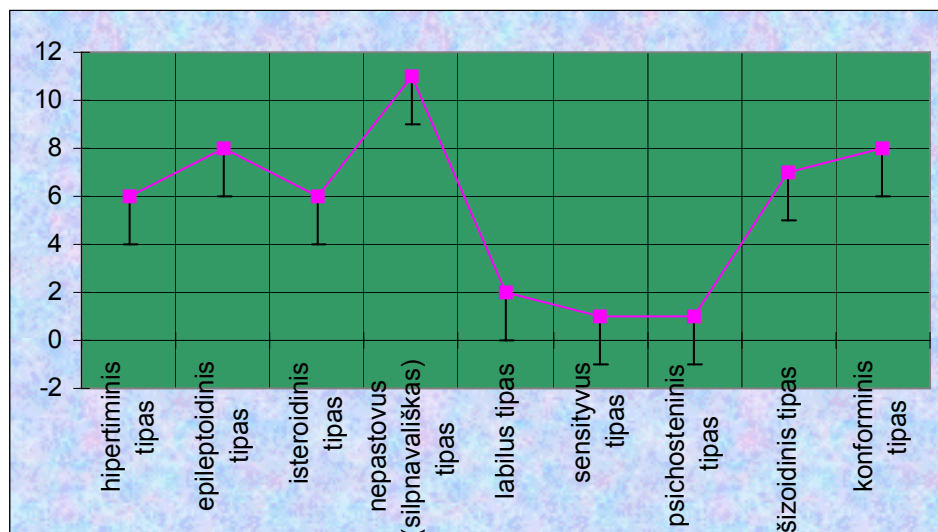
Probleminiai, linkę nusikalsti vaikai, lyginant su kitais vaikais, pamokų metu mažiau laiko yra išitraukę į užduočių atlikimą, jie priešiški savo bendraamžiams, mokytojui juos vertina kaip prasčiau besimokančius, jų elgesys dažnai yra destruktivus. Probleminiams vaikams yra sudėtinga paklusti mokyklos taisyklėms. Paprastai išryškėja nedideli disciplinos pažeidimai, tokie kaip vėlavimas, nepaklusnumas mokytojui, įvairios smulkmenos. Pasak mokytojų, didžioji dalis jau spėjusių nusikalsti dažnai yra nedrausmingi, išsiblaškę, nereaguoja į pastabas, trukdo dirbti kitiems. Pagal tyrimo duomenis, tokie mokiniai sudaro **44%**. Likusi nusikaltimus padariusių vaikų dalis mokykloje elgiasi drausmingiau: **22%** jų yra drausmingi ir vykdo mokytojo nurodymus, o **34%** stengiasi būti paklusnūs ir netrukdyti kitiems, nors ne visada tai pavyksta.

26 paveikslas. Vaikų elgesys mokykloje

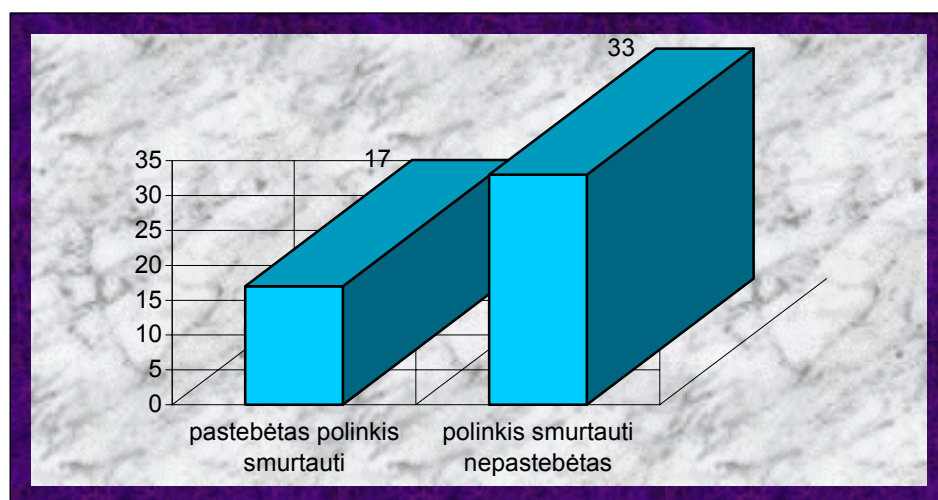
Skirstant pagal charakterio akcentuacijos tipus, autorė tikėjosi sužinoti, kokiomis charakterio savybėmis pasižymi nusikaltimus darantys mažamečiai. Pedagogams buvo pateikti kelių charakterio tipų apibūdinimai ir paprašyta juos pritaikyti auklėjamiems mažamečiams. Savaime suprantama, kad vertinti vaikų charakterio savybes ir jas priskirti tam tikram tipui gali tik specialistai-psichologai, o ne pedagogai, tačiau pedagogai, dirbdami su vaikais, turi specialių pedagoginių ir psichologinių žinių, todėl gali savo nuožiūra spręsti ir formuoti savo nuomonę apie vaikų charakterio akcentuacijos tipus. Vertinant pedagogų atsakymus gauta išvada, kad labiausiai linkę nusikalsti nepastovaus (silpnavališko) tipo charakterio savybes turintys mažamečiai – jų skaičius sudaro **26%**. Šio tipo žmonėms būdinga valios stoka, nesugebėjimas įveikti atsiradusius sunkumus, nesavarankiškumas, priklausomybė nuo susiklosčiusios situacijos ir t.t. Kaip parodė tyrimas, mažamečiai turi pačias įvairiausias charakterio savybes, skirstomas į atskirus tipus, todėl geriausiai jų pasiskirstymą pavaizduoti paveiksle.

27 paveikslas. Pedagogų nuomonė apie vaikų-teisės pažeidėjų charakterio tipus

Kadangi dauguma mažamečių padarytų nusikalstamų veikų yra smurtiniai nusikaltimai ir taip pat dauguma nusikaltimų padaryta mokyklose, mokytojų buvo paklausta, ar darbo vietoje jie pastebi mažamečių smurto protrūkius. Deja, žinant nusikalstamų veikų analizės rezultatus, pedagogų atsakymai į šį klausimą buvo priešingi. Mokytojai nurodė, kad **82%** atvejų mažamečių polinkio smurtauti mokykloje jie nėra pastebėję. Šio klausimo rezultatai pakomentuoti 27 paveiksle.

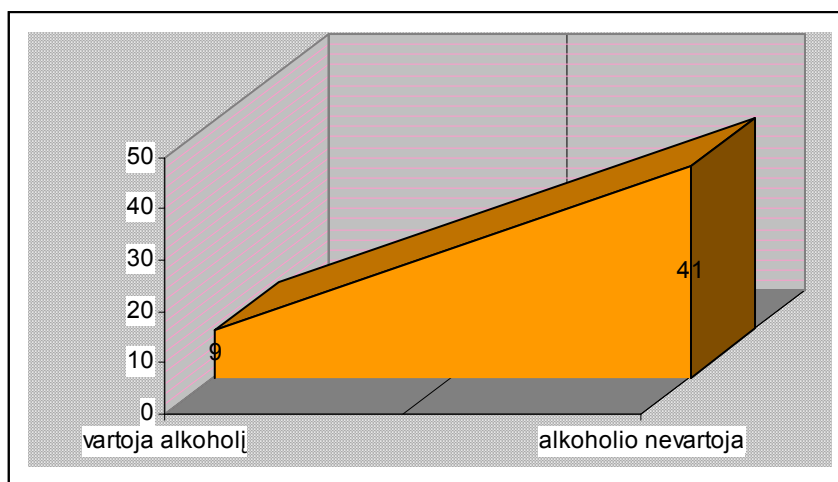
28 paveikslas. Mažamečių polinkis smurtauto mokyklose

Stengiantis paaiškinti tokius rezultatus susiformuoja nuomonė, kad atsakydami į klausimus mokytojai galvoje turėjo daugiau agresyvių elgesį, kenkiantį kitiems arba tiesioginius smūgių sudavimus, t.y. fizinę prievartą. Jie neįvertino kitos smurto rūšies – emocinės prievartos, pasireiškiančios priekabiavimu, įžeidinėjimu, ignoravimu, emociniu šaltumu ir t.t.

Alkoholio ar narkotikų vartojimas laikomas to paties probleminio elgesio sindromo dalimi. Žmogaus socialinį ir psichologinį vystymąsi daugiausia lemia šeimos, aplinkos, pažįstamų pavyzdys. Didelė dalis tėvų gyvenimo būdo atsiliepia atžalai. Alkoholizmas gali išsivystyti bet kuriam žmogui, kuris dažnai naudoja svaigiuosius gėrimus. Priklausomybė alkoholiui vystosi pamažu ir slapta. Mažamečiai yra pati jauniausia mūsų visuomenės dalis, jų organizmas neprisitaikęs alkoholio poveikiui, todėl norėtųsi tikėti, kad nors ir linkę nusikalsti, tačiau alkoholio vaikai nevartoja. Pagal pedagogų turimas žinias, **82%** mažamečių alkoholio nevartoja, jį vartoja tik likusi dalis vaikų.

29 paveikslas. Alkoholio vartojimas

Atlikus tyrimus JAV nustatyta, kad paaugliai, kurie rūko, vėliau skundžiasi prastesne atmintimi ir kitomis kognityvinėmis funkcijomis. Mokslininkai tyrė nerūkančius ir rūkančius paauglius, vertino jų mokymąsi ir atmintį, dėmesį, nuotaikas, nikotino stygiaus simptomus ir tabako troškimą. Buvo nustatyta, kad rūkančių paauglių darbinės atminties tikslumas suprastėja. Vyriškos lyties paaugliai pradeda rūkyti anksčiau nei moteriškos lyties. Rezultatai buvo priešingi nei rūkančių suaugusiųjų. Taip pat nustatyta, kad visi rūkantys paaugliai ir vėliau turi prastesnę darbinę atmintį, net jei meta rūkyti³⁰.

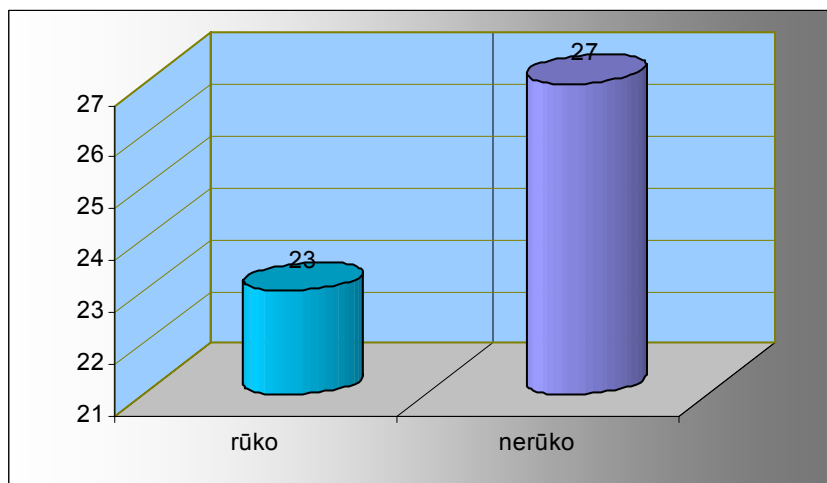
Šiaulių visuomenės sveikatos centro specialistai kategoriškai pasisako prieš rūkymą ir jo toleravimą ne tik mokymo įstaigose, bet ir kitose viešose vietose. Medikų teigimu, kiekvienais metais vis daugiau vaikų serga kvėpavimo takų ligomis, o rūkymo žala sveikatai – didžiulė³¹. Kalbant apie mus dominančius mažamečius, pedagogų žiniomis, dauguma vaikų – **66%** nerūko arba bent jau mokytojai tokių duomenų neturi. Likusi nusikaltėlių dalis rūko ir mokyklos darbuotojams tai yra žinoma.

³⁰ Parengta pagal internetinį puslapį:

http://ml.lms.lt/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=1&Itemid=63&limit=40&limitstart=560

³¹ Kondrotienė N. Šiaulių mokyklose rūkomojų nebus – dienraštis „Šiaulių kraštas“, 2006-11-28, P. 9.

30 paveikslas. Tabako vartojimas

Žmonės jau tūkstančius metų svaiginasi įvairiomis narkotinėmis medžiagomis. Narkotikų vartojimas paauglystėje gali paaštrinti adaptacijos problemas ir gali prisidėti prie to, jog asocialus elgesys įsitvirtina ir reiškia vėliau, suaugusiojo amžiuje. Šių medžiagų vartojimas gali pastūmėti paauglius į delinkventinių paauglių grupes, kurie gali įsisavinti, perimti iš kitų asocialaus elgesio būdus. Narkotikų vartojimas ir perpardavinėjimas gali būti labai svarbus veiksnys, suvienijantis asocialių paauglių grupę. Daugelis grupuočių organizuoja narkotikų pardavinėjimą, platinimą, ir kartu dalyvauja asocialioje veikloje. Didžioji dalis Šiaulių apskrityje gyvenančių ir nusikalsti linkusių mažamečių narkotinių medžiagų nevartoja, arba pedagogai bent jau to nežino. Pasak pedagogų, jie turi duomenis apie tai, kad narkotines ar kitas psichiką veikiančias medžiagas vartoja 4% apskrities mažamečių, o likusioji jų dalis tokiomis medžiagomis nesisvaigina. Žinoma, gauti duomenys nėra visiškai tikslūs ir neatspindi esamos padėties, tačiau visada norisi tikėti tuo, kas gera.

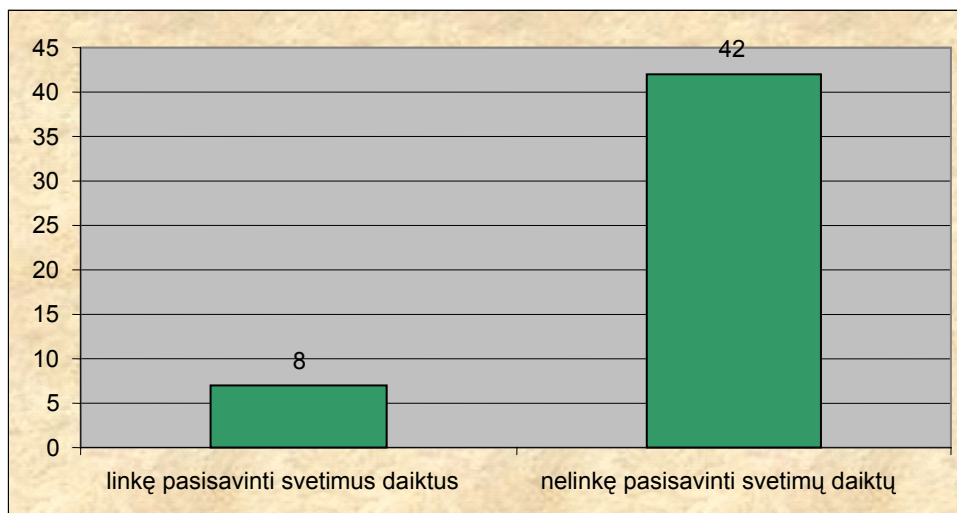
31 paveikslas. Duomenys apie psichiką veikiančių medžiagų vartojimą

Daugiausia mažamečių padarytų nusikaltimų yra turtiniai nusikaltimai. Mažamečiai vogė mobiliojo ryšio telefonus, pinigus, papuošalus, transporto priemones ir kitokius daiktus. Dalis nusikaltimų buvo padaryta mokyklose, dalis kitose vietose. Kaip ir suaugusieji, mažieji imdami svetimą daiktą norėjo turėti naudos sau. Dažnai polinkis imti svetimus daiktus išryškėja tik vaikui pradėjus lankyti ugdymo įstaigą – iš darželio į namus slapčia nešami žaislai, vagiamos mokymo priemonės, be žinios imami bendraklasių daiktai. Aplinkiniams tai gali atrodyti tiesiog nekalta išdaiga, tačiau ateityje tokie veiksmai gali iššaukti nusikalstamas pasekmes.

Žodis „vagystė“ reiškia labai skirtingus veiksmus. Vagiama ir viešojoje vietoje, ir šeimoje, ir iš svetimų, ir iš pažįstamų. Be galo įvairūs yra ir vagiami daiktai, ir nusikaltimo padarymo būdai. Tačiau visais atvejais nusikaltimo metu nuosavybė slapta nuo savininko atitenka nusikaltėliui³². Pasak su mažamečiais dirbančių pedagogų, mokyklose retai pastebėtas vaikų polinkis pasisavinti svetimus daiktus. Tik keletas mokytojų nurodė pastebėję tokį polinkį, o **84%** atvejų toks polinkis neužfiksuotas.

32 paveikslas. Mažamečių polinkis pasisavinti svetimus daiktus

Žinant nusikalstamų veikų analizės rezultatus, tokie skaičiai atrodo stebinantys. Vaikai mokyklose praleidžia daug laiko, jie turi laisvą priėjimą prie kitiems vaikams priklausančių daiktų, todėl jau nuo senų laikų smulkių daiktų vagystės mokyklose yra dažnos. Kaip rodo nusikaltimų tyrimo praktika, vaikas, padaręs vagystę, prieš tai vagiliauęs yra ne kartą, tačiau už smulkias vagystes baudžiamoji atsakomybė jam nebuvo taikyta. Greičiausiai tokia pedagogų nuomonė atspindi informaciją, kurią jie gauna po to, kai vagystės mokyklose yra paviešinamos ir aptariamoms plačioje auditorijoje arba patys pastebi vagystę. Žinant, kiek daug mažamečių tarpe yra vaikų, linkusių vagiliauti, susidaro nuomonė, kad gauti rezultatai neatspindi realios padėties.

³² Justickis V. Kriminologija, I dalis - Vilnius, 2001, P. 405.

Mažamečių nusikalstamumo prevencija

Pasaulyje vaikai ir jaunimas iki 18 metų sudaro didesnę dalį populiacijos ir daugelis šalių skiria ypatingą dėmesį šios amžiaus grupės problemoms spręsti. Daugelio šalių pedagogai, psichologai, socialiniai darbuotojai laikosi nuomonės, kad užkertant kelią nusikalstamumui visų pirmą turi būti investuojama suteikiant visapusišką pagalbą jauniems žmonėms, o ne juos įkalinant. Prevencija daugelyje šalių vykdoma keliais etapais.

Prevencija gali būti vykdoma trimis skirtingais lygiais: pirmine – kai visos paslaugos nukreiptos į bendrą populiaciją; antrine – kai paslaugos nukreiptos į didelės rizikos grupę, siekiant užkirsti kelią tolimesniam problemos plitimui, tretine – kai paslaugos skirtos konkrečiam asmeniui, siekiant išvengti naujų incidentų.

Viena iš prevencijos rūšių yra mokyklinė prevencija. *Mokyklinė prevencija-tai prevencinė veikla, vykdoma mokykloje ir nukreipta į jos mokinių nusikaltimų prevenciją.* Kalbant apie mokyklinę prevenciją dažniausiai turime omenyje įvairiausios mokymo įstaigos, kuriose mokosi vaikai ir jaunimas, tačiau neretai ši sąvoka apima ir ikimokyklines, ir įvairias kitas įstaigas, kurios vienaip ar kitaip dalyvauja ugdant augančią kartą³³.

Viena iš prevencinių priemonių, kurios pagalba siekiama užkirsti kelią nusikalstamumo augimui, yra “Darbo su policija dominančiais vaikais planas”. Kaip rodo apklausos duomenys, šis planas yra gana efektyvus ir naudojamas beveik visose mokyklose (**82%**), kuriose buvo apklausiami pedagogai. Dalis pedagogų nurodė, kad toks planas jų mokykloje nėra sudarytas arba apie planą jie apilamai nieko nežino.

Beveik absoliučia dauguma švietimo sistemos darbuotojai patikino, kad jie bendradarbiauja su policijos įstaigomis ir gauna duomenis, kurie vaikai yra įrašyti į policiją dominančių vaikų apskaitą.

Kaip priemonės į policiją dominančių vaikų apskaitą įrašytų mažamečių nusikalstamumui užkirsti pedagogai nurodo: pokalbiai apie padaryto nusikaltimo motyvus, aplinkybes; lankymasis pas mažamečių tėvus; vykdomos prevencijos programos; susitikimai su psichologais, priklausomybių ligų gydytojais; aktyviai bendradarbiaujama su policija, su nepilnamečių reikalų inspektorais; rengiamos individualios konsultacijos po pamokų; socialinių pedagogų darbas, sukuriamos darbo grupės, pvz. Šiaulių rajono Meškuičių vidurinė mokykla yra sukūrusi darbo grupes “Smurto prevencinės, konfliktinių ir krizinių situacijų valdymas mokykloje”, “Prevencinė darbo grupė” ir t.t.

³³ V. Justickis. Kriminologija. II dalis. – Vilnius, 2004. P. 232.

Atsakant į klausimą “ar mokymo įstaigoms galėtų būti taikomi tam tikri pavedimai nusikaltusių mažamečių atžvilgiu” pedagogų nuomonė išsiskyrė. Vieni iš jų nurodė, kad mokymo įstaigose jokie pavedimai negali būti taikomi, nes mokykla tokiam darbui neturi teisinių priemonių, kiti nurodė, kad tuo turėtų rūpintis policija, kad mokykla jau dabar neturi laiko kada mokyti, tokį darbą turėtų atlikti specialiai tam paruošti žmonės, savivaldybėse ir VTAT turėtų būti didinamas specialistų skaičius, kad mokyklos paskirtis – suteikti mokiniui išsilavinimą ir kt. Kiti pedagogai nurodė, kad jeigu mokyklose yra gaunami pavedimai iš policijos įstaigų, jie yra vykdomi. Kai kurie mokytojai šiuo klausimu iš viso neturėjo nuomonės.

Kaip pasiūlymus mažamečių ir nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gerinimui pedagogai pateikė samprotavimus, kad būtų daug efektyviau, jei mokykla iš policijos įstaigų gautų išsamią informaciją kuo vaikas nusikalto, o ne tik prašymą parašyti jo charakteristiką; mokykloms reikalinga bent kokia teisinių priemonių bazė; reikėtų didinti moksleivių užimtumą, griežtinti atsakomybę tėvams už vaikų nepriežiūrą, daugiau dėmesio skirti auklėjant šeimas. Tėvai privalo atsakyti už savo atžalas. Reikėtų bausti tėvus, nesugebančius ar nenorinčius rūpintis savo vaikais. Pedagogų nuomone, valstybė turėtų skirti daugiau lėšų nepilnamečių popamokiniam užimtumui gerinti, skirti didesnę dėmesį soc. rizikos šeimų vaikams. Provincijoje trūksta papildomos veiklos mažamečiams, o patys mažamečiai požiūrį į gyvenimą susiformuoja šeimose, todėl pirma reikia tėvus mokyti formuoti požiūrį. Nusikalstamumo prevenciją gerintų prevencinis darbas ne tik su vaikais, bet ir su jų šeimomis, užimtumas po pamokų ir psichologų konsultacijos.

Kaip matome, dauguma pedagogų nuomonių sutampa – vaikos auklėjimas prasideda jo šeimoje, kuri yra fundamentinis mūsų visuomenės pagrindas. Šeima yra unikalus vienokius ar kitokius nepilnamečio asmenybės bruožus formuojantis pradas. Tai netiesioginis teigiamų ir neigiamų reiškinių šaltinis vaikui³⁴. Pastaruoju metu didėjantis žymus socialinių sluoksnių skirtumas visuomenėje keičia vaikų auklėjimą šeimose. Didėjantis nedarbas ir kova už būvį skatina suaugusiuosius dirbti kartais net keliose darbo vietose, todėl laiko šeimai praktiškai nebelieka. Turtuolių šeimose viskas atvirkščiai – čia vaikui diegiama ne dorovinių vertybių, o materialinių paslaugų ir komforto sistema. Visuomenės susiskaldymas į turtinguosius ir vidutiniokus ar žemesnius už juos įtakoja nusikalstamumą ir jis tampa vis problemiškesnis. Dar nedaugelis suaugusiųjų supranta, kad šeimoje propaguojama gyvensena bei vaikui įskiepytos dorovės, moralės ir visuomeniškumo taisyklės yra vaiko tolimesnio gyvenimo rėmas, kuriame jis kurs savo pasaulį. Šeimoje negavęs privalomų elgesio normų vaikas apie jas nesužinos, arba sužinos įvykus kokiam neigiamam faktui jo gyvenime. Stipri tėvų kontrolė ir vaiko autonomijos

³⁴ G.Babachinaitė, A.Čepas, A.Drakšienė. Nepilnamečio asmenybės ir nusikalstamumas. – Vilnius: Mintis, 1984. P. 28.

pripažinimas, nepriklausomybės skatinimas turi teigiamos įtakos normaliai vaiko psichosocialinei raidai ir formuoja : socializuotą ir nepriklausomą vaiko elgesį; pasitikėjimą savimi; altruizmą; atsakomybę už savo elgesį; draugiškumą; mokėjimą bendrauti su kitais ir gerą mokymąsi.

Nei viena Šiaulių apskrities policijos įstaiga 2004-2005 metais nerengė ir nevykdė programų, skirtų tik mažamečių nusikalstamumo prevencijai. Visos per šiuos du metus parengtos ir įvykdytos programos buvo skirtos nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gerinimui. Savaime suprantama, kad į nepilnamečio sąvoka įeina ir mažamečio sąvoka, todėl prevencinėse priemonėse, skirtose nepilnamečiams, aktyviai gali dalyvauti ir vaikai iki 14 metų amžiaus.

Visos mokymo ir policijos įstaigos, vykdydamos kuo aktyvesnę nusikalstamumo prevenciją, rengia ir vykdo programas bei projektus. Kiekvienais mokslo metais šalies vidurinėse mokyklose ir gimnazijose yra rengiama teisinių žinių viktorina – konkursas „Temidė“. Deja, šiame renginyje mažamečiai dalyvauti negali, nes jame dalyvauja tik 10-12 klasių mokiniai. Mažamečiai gali dalyvauti kitoje veikloje – jaunųjų policijos rėmėjų judėjime.

Pakruojo miesto „Žemynos“ pagrindinė mokykla vykde nusikalstamumo prevencijos projektą „Gerumu viską galime pasiekti“ ir pirminės narkomanijos projektą „Pokyčių erdvė“. Šių projektų tikslas – suteikti moksleiviams kuo daugiau informacijos apie smurtą, prekybą žmonėmis bei žalingus įpročius. Kaip žinome Šiaulių rajono Meškuičių vidurinė mokykla yra sukūrusi darbo grupes “Smurto prevencinės, konfliktinių ir krizinių situacijų valdymas mokykloje”, “Prevencinė darbo grupė” ir t.t.

Joniškio rajono policijos komisariato pareigūnai, kartu su rajono švietimo įstaigomis, jau nuo 2000 metų vykdo tęstines programas „Saugūs ir sveiki mokykloje“, „Laisvalaikis drauge“, „Būkime drauge“. Programos vykdomos visus metus, pagrindinis jų tikslas – nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Programų metu aktyviai organizuojami piešinių ir rašinių konkursai, ekskursijos, viktorinos, vasaros metu rengiamos vasaros stovyklos.

Šiaulių rajono policijos komisariato pareigūnai, kartu su teritorinės Vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistais, nuo 2004 metų vykdo tęstinę prevencinę programą „Saugi aplinka-saugūs mes“. Šios programos tikslas – vaikų saugumas. Mokyklose platinama vaizdinė medžiaga su informacija apie institucijas, ginančias vaikų interesus. Nuo 2005 Šiaulių rajone vykdoma prevencinė programa „Man gera čia“. Jos metu nepilnamečiai iš savo bendraamžių tarpo renka drąsiausius, kilniausius, į gerąją pusę savo elgesį pakeitusius vaikus. Kartu su Šiaulių savivaldybės darbuotojais policijos pareigūnai yra parengę nepilnamečių nusikalstamumo programą „Nusikalstamumo prevencija Šiaulių rajone 2005-2007“. Šios programos tikslas – turtinių, smurtinių, kitų nusikaltimų prevencija, kova su alkoholio ir narkotinių medžiagų

vartojimu. Vykdam šią programą mokyklose taip pat organizuojami renginiai, diskusijos, ekskursijos, piešinių, rašinių ir teisinių žinių konkursai.

Radviliškio rajono policijos pareigūnai parengė ir vykdo tris prevencines programas. „Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa 2006 metams“ yra vykdoma ir dabar, programos „Padėkime vieni kitiems“ bei „Saugūs ir sveiki mokykloje“ jau yra įvykdytos.

Akmenės rajone policijos pareigūnai parengė ir vykdė dvi tęstines programas. Vasaros poilsio stovykloje „Vasara prie Virvytės“ dalyvauja vaikai, esantys rizikos vaikų grupės informacinėje kartotekoje ir vaikai, įrašyti į pataisos inspekcijos įskaitą. Šios stovyklos tikslai – skiepyti vaikams tinkamas elgesio normas, ugdyti atsakomybės visuomenei jausmą, ugdyti moksleivių pilietinį sąmoningumą, teisinę savimone, patriotiškumą bei formuoti teigiamą vaikų požiūrį į sveikatą kaip brangiausią vertybę. Kita prevencinė programa „Jaunieji policijos rėmėjai“. Šioje programoje gali dalyvauti tiek mažamečiai, tiek nepilnamečiai. Judėjimas „Jaunieji policijos rėmėjai“ yra savanoriškas moksleivių susivienijimas, įsteigtas padėti teisėsaugos institucijoms įgyvendinti nepilnamečių nusikalstamumo ir kitų teisės pažeidimų prevenciją. Rėmėjų veikloje aktyviai dalyvauja vaikų globos namų gyventojai bei specialiųjų internatinių mokyklų ugdytiniai. 2006 metais Akmenės rajone vykdytos programos „Socialinių įgūdžių mokykla“ bei prevencinė programa „Padėk sau“.

IŠVADOS

Išanalizavus pagrindinius mažamečių nusikalstamumo teorinius bei praktinius aspektus, galima būtų suformuluoti šias išvadas:

1. Atlikti tyrimai rodo, kad mažamečių nusikalstamumas yra latentinis. Sunku nustatyti jo didėjimo ar mažėjimo laipsnį, nes tikslūs mažamečių nusikalstamumo rodikliai niekur neregistruojami. Tikėtina, kad augant nepilnamečių nusikalstamumui, auga ir mažamečių nusikalstamumas. Lietuvoje informacijos apie mažamečių padarytas nusikalstamas veikas nekaupia ir nesaugo nei policija, nei prokuratūros įstaigos, nei teismai, nei rajonų ir savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos.
2. 2004 metais Šiaulių apskrityje buvo užregistruotos 7959 nusikalstamos veikos, per 2005 metų pirmą pusmetį – 3730 nusikalstamų veikų³⁵. Bendrai per atlikto tyrimo laikotarpį buvo užregistruotos 11689 nusikalstamos veikos, kurių tarpe ir 42 ikiteisminiai tyrimai dėl mažamečių padarytų nusikalstamų veikų, kurie buvo nutraukti. Tuo atveju, jei šie ikiteisminiai tyrimai nebūtų buvę pradėti, nusikalstamumas per tiriamą laikotarpį Šiaulių apskrityje būtų sumažėjęs nežymiai – tik **0,36 %**. Tuo atveju, jei per tiriamą laikotarpį dėl mažamečių padarytų nusikalstamų veikų būtų ne atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą (54 atvejai), o tyrimas būtų pradėtas, nusikalstamumas Šiaulių apskrityje būtų pakilęs **0,46 %**. Šie skaičiai yra neženkliūs, todėl galima daryti išvadą, kad mažamečių padaromos nusikalstamos veikos bendro nusikalstamumo rodiklius Šiaulių apskrityje įtakoja nežymiai.
3. Didžioji dalis nusikaltusių mažamečių yra 13 metų amžiaus. Tokio amžiaus vaikai yra aktyviausi (tai paskutiniai jų mažametystės metai).
4. Daugiausiai nusikaltimų mažamečiai padaro mokyklose, pamokų ar popamokinės veiklos metu. Mokykla – tam tikra socialinė aplinka, kurioje stengiamasi vaikui sukurti teigiamą aplinką. Tyrimai rodo, kad mokykla nėra apsaugota nuo neigiamo poveikio vaikams. Būtinai vaikų ir suaugusiųjų švietimas, didesnis informuotumas apie vaikus traumuojančius reiškinius, pasekmes ir įtaką jų tolimesniam gyvenimui.
5. Mažiausiai nusikalstamų veikų mažamečiai padaro vasaros metu. Šiaulių apskritis yra daugiau kaimiško tipo teritorija, todėl tikėtina, kad vasaros

³⁵ http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198 duomenys

atostogų metu vaikai atostogas praleidžia ne savo gyvenamosiose vietose, išvažiuoju kitur, kur jiems svetima aplinka ir nėra draugų.

6. Daugiausiai nusikaltimų mažamečiai padaro kartu su bendraamžiais. Tai parodo jų savarankiškumą. Daryti nusikaltimus jie linkę ir su nepilnamečiais, tačiau kartu su suaugusiais nusikalstamų veiksmų jie neatlieka.
7. Daugiausia mažamečių padaromų nusikalstamų veikų yra smurtiniai nusikaltimai (**48%**). Fizinis smurtas - tai neteisėtas tyčinis prieš nukentėjusiojo valią jo organizmui daromas fizinis poveikis, nukreiptas į jo gyvybės atėmimą, žalos sveikatai padarymą, fizinio skausmo ar kitų fizinių kančių sukėlimą, laisvės atėmimą arba bejėgiškumo būklės sukėlimą, kuriuos padarant naudojama prievarta.
8. Mažamečių padarytų nusikaltimų aukos – daugiausia jų bendraamžiai. Tai lygiai tokie patys mažai socializuoti, turintys menką psichinių ir socialinių įgūdžių kompleksą individai, kurie nepajėgia pasipriešinti nusikalstamai veikai ar netgi jos išvengti.
9. Nusikalsti linkę mažamečiai nevartoja psichiką veikiančių medžiagų, mažai rūko ir vartoja alkoholinius gėrimus. Pažangumo atžvilgiu jie yra gana nedrausmingi, neturi mokslo žinių ir nesistengia jų įgyti. Draugų jie ieško kitur, bet ne savo klasės draugų tarpe, pedagoginiu-psichologiniu požiūriu savo amžiui jie yra psichiškai subrendę.

SIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS

1. Siūlyti apskrities policijos įstaigoms sukurti ir naudoti vieningą informacinę sistemą, kurioje būtų fiksuojamos absoliučiai visos mažamečių padarytos nusikalstamos veikos.
2. Siūlyti apskrities policijos įstaigų vadovams suvienodinti forminamų procesinių dokumentų tvarką, tokiu būdu suvienodinti nutrauktų baudžiamųjų bylų ir medžiagų, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl amžiaus, skaičių.
3. Stengtis nepradėti ikiteisminių tyrimų tais atvejais, kai yra informacijos, kad nusikalstamą veiką gali būti įvykdę mažamečiai ir tokiu būdu mažinti oficialaus nusikalstamumo rodiklius.
4. Skatinti bendradarbiavimą tarp institucijų, dirbančių su rizikos grupės vaikais, siekiant vykdyti nusikalstamumo prevenciją, kuriant koordinuotą tarpusavyje bei efektyvią darbo sistemą. Siūlyti suinteresuotoms institucijoms keistis turima informacija apie nusikaltusius mažamečius, organizuoti su jais prevencinį darbą, įtraukti į policijos rengiamų programų veiklą.
5. Siūlyti apskrities rajonų policijos komisariatų vadovybei specializuoti vieną ar kelis pareigūnus tirti nusikalstamas veikas, susijusias tik su nepilnamečių ir mažamečių nusikalstamumu ar nusikalstamumu prie mažamečius, ir tuo pačiu gilinti šių pareigūnų žinias specializuotoje srityje, kadangi šiuo metu su mažamečiais-nepilnamečiais nukentėjusiaisiais ir kaltininkais dirba ne tik nepilnamečių reikalų inspekcijos pareigūnai, bet ir kriminalinės policijos pareigūnai bei apylinkių inspektoriai.
6. Tobulinti teisėsaugos institucijų, socialinių darbuotojų bei kitų suinteresuotų institucijų darbuotojų kvalifikacijos kėlimą šioje srityje, žinių gilinimą bei kiekvienos institucijos funkcijų ir uždavinių atskyrimą.
7. Aktyvinti policijos nepilnamečių reikalų specialistų darbą rizikos vaikų grupėse, neapsiriboti vien lankymusi šeimose, bet kartu ir užsiimti profilaktiniu mokymu.
8. Aktyvinti rajonų prokuratūros įstaigų veiklą, neapsiribojant vien statistinių duomenų apie padarytas nusikalstamas veikas rinkimu ir teikimu aukštesnėms institucijoms. Siūlyčiau prokuratūros įstaigoje vieną iš dirbančių prokurorų ar jų padėjėjų paskirti atsakingu už mažamečių padarytų nusikalstamų veikų analizę ir sisteminimą. Tokiu būdu būtų lengviau gauti tikslius duomenis apie mažamečių padarytas nusikalstamas veikas.
9. Siekiant mažinti mažamečių nusikalstamumą, rajonuose skatinti vaikų užimtumą, steigti (ypač kaimiško tipo gyvenvietėse) kuo daugiau sportinės, intelektualios ar meninės veiklos klubus, propaguoti sveiką vaikų gyvenimą. Daugelis užklasinės veiklos būrelių

yra mokami, todėl nėra prieinami vaikams iš probleminių ar skurdžiai gyvenančių šeimų. Susidariusią padėtį būtų galima išspręsti kreipiantis į vietos seniūnus, savivaldybes ar verslininkus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. 1992 m. spalio 25 d. – Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. – Valstybės žinios, 2000, Nr. 589-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 2002 m. kovo 14 d. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. 2002 m. liepos 19 d. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.
5. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas.
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. 1996 m. kovo 14 d. – Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
7. Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija. 1989 m. lapkričio 20 d. – Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
8. Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcija. 2005 m. kovo 29 d., Lietuvos policijos Generalinio komisaro įsakymas Nr. 5-V-208.
9. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Nepilnamečių nusikalstamumas. Metodinė priemonė prokuratūros darbuotojams. Pirmoji dalis – Vilnius, 2001 m.
10. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra. Nepilnamečių nusikalstamumas. Metodinė priemonė prokuratūros darbuotojams. Antroji dalis – Vilnius, 2002 m.
11. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija Jungtinių tautų vystymo programa. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga.
12. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos – Vilnius, 2000.
13. Teisinės informacijos centras. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I dalis – Vilnius, 2003.
14. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis – Vilnius. Eugrimas, 2001.
15. Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas – Vilnius. Mintis, 1984.
16. Babachinaitė G., Čepas A., Drakšienė A. Nepilnamečio asmenybės ir nusikalstamumas – Vilnius. Mintis, 1984.
17. Drakšienė A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte - Teisė. 1998, Nr. 32.

18. Justickis V. Kriminologija, I dalis – Vilnius, 2001.
19. Justickis V. Kriminologija, II dalis – Vilnius, 2004.
20. Kvieškienė G. Socializacija ir vaiko gerovė – Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerija, 2003.
21. Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija : daktaro disertacija. Vilnius: VU, 2003. <http://www.nplc.lt/lit/lit23/lit23dis.pdf>
22. Smirnova K. Prievara prieš vaikus : http://viesoji.policija.lt/index.php?page_id=64.
23. http://ml.lms.lt/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=1&Itemid=63&limit=40&limitstart=560
24. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198
25. Kondrotienė N. Šiaulių mokyklose rūkomųjų nebus – dienraštis „Šiaulių kraštas“, 2006-11-28.
26. Šiaulių apskrities policijos įstaigų archyvinė medžiaga (nutarimai nutraukti ikiteisminį tyrimą, nutarimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, pranešimai apie įtarimą).

MAŽAMEČIŲ PADARYTŲ BAUDŽIAMŲJŲ VEIKŲ KRIMINOLOGINĖ ANALIZĖ ŠIAULIŲ APSKRITYJE

Pagrindinės sąvokos: mažametis, nepilnametis, nusikalstamumas, analizė, smurtas, prevencija.

SANTRAUKA

Magistro baigiamasis darbas skiriamas realaus mažamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičiaus įvertinimui ir analizei Šiaulių apskrityje. Šiandieninėje Lietuvoje daug dėmesio skiriama nepilnamečių nusikalstamumui, jo rodikliams ir prevencijai. Nepilnamečių nusikalstamumas tarsi apima mažamečių nusikalstamumą, tačiau vien tik mažamečių nusikalstamomis veikomis domimasi mažai.

Šio magistrantūros baigiamojo darbo tikslas – realus mažamečių nusikalstamumo būklės įvertinimas, jo paplitimas, problemiškas, tendencijos, padarytų nusikalstamų veikų analizė ir problemos sprendimo būdai.

Šį tikslą leido pasiekti atliktas tyrimas - teisės aktų, reglamentuojančių mažamečių baudžiamąją atsakomybę, analizė, policijos ir prokuratūros įstaigose forminamų dokumentų tyrimas, pedagogų, dirbančių su nusikalsti linkusiais vaikais, nuomonių fiksavimas, - kurio metu taikyti empiriniai dokumentų studijų, apklausos raštu ir pokalbio, empiriniai, moksliniai, teisinės analizės, lyginamieji, filosofiniai ir psichologiniai metodai.

Procesinių dokumentų analizė ir apklausų metu gauti duomenys atspindi realią padėtį. Gautos išvados parodė, kad mažamečių nusikalstamumas yra latentinis, nusikaltusiems vaikams netaikomos jokios drausminės poveikio priemonės, jų atsakomybę reglamentuojantys teisės aktai neišbaigti. Daugumos nusikalsti linkusių mažamečių tėvai vaiko elgesiu mokyklose ir mokymosi rezultatais rūpinasi atmestinais, todėl nenuostabu, kad gana daug nusikaltimų padaroma mokyklose. Jau mažametystėje vaikai turi žalingų įpročių, stipriai išreikštas polinkis smurtauti.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, įstatymų leidėjui, teisėsaugos ir švietimo įstaigoms reikšmingos rekomendacijos. Darbas papildomas priedais, tyrime naudotų mokslinių ir publicistinių šaltinių sąrašu.

CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF INFANCY CRIMINAL DEED IN ŠIAULIAI DISTRICT

Keywords: infancy, juvenile, delinquency, analysis, violence, prevention.

SUMMARY

The master work is dedicated to estimation of real infancy criminal deed number and analysis in Šiauliai district. Today in Lithuania much attention is separated to delinquent children criminal deed, its level and prevention. The criminal deed of delinquent children includes the criminal deed of infancy, but it is to little interested in infancy criminal deed.

The aim of this work – is the real estimation of infancy criminal deed, its population, problematic, tendency, the made criminal deed analysis and the solving ways of the problem.

To reach this aim allows me to have the research – law deeds, which reglament the criminal responsibility of infancy, analysis, policy and the research of documents in prosecutor's department, teachers working to the delinquent children, their opinion were aimed the empirical, philosophical and psychological methods of document studies, questioning, interview, law and educational analysis.

The proceeding document analysis at the time of questioning allows to see the real position. The conclusions shows us that the infancy criminal deed in long term, there are no disciplinary punishment to delinquent children, the law deeds are not finished. Most of the delinquent children parents too little take care of their behaviour at school and their studies are not very interesting for these children, and it is clear why so many criminal deeds are made at school. These children have bad habits and the turn to the violence.

At the end of this work are made conclusions and recomendations for publishers of laws, the departments of law and education. The work is added with enclosures, the list of used educational and publicistic sources.

ANKETA

**MAŽAMEČIO ASMENYBĖS BRUOŽAI IR JO SOCIALINĖ APLINKA
(anketa dalinai su atsakymais)**

Šios anketos rezultatai bus naudojami ruošiant magistro baigiamąjį darbą, kurio tema “Mažamečių padarytų baudžiamųjų veikų kriminologinė analizė Šiaulių apskrityje”. Autorė bus dėkinga, jeigu Jūs, atsakinėdami į klausimus, atskleisite mažamečių asmenybės bruožus ir juos supančią aplinką.

Jeigu pateiktuose atsakymuose yra ne vienas, o keli Jums tinkami variantai, prašau juos ir apibraukti.

1. Darbovietė.....

.....

2. Pedagoginio darbo stažas metai.

3. Mažametis (-ė) Jūsų auklėjamoje klasėje mokosi mokslo metus.

4. Šiuo metu mažametis (-ė) mokosi klasėje.

Mažamečio socialinė aplinka

5. Turimais duomenimis, mažametis (-ė) gyvena su:

- a) abiem tėvais - 22
- b) vienu iš tėvų - 20
- c) seneliais - 0
- d) vienu iš senelių - 0
- e) globėjais - 1
- f) vienu iš globėjų - 0
- g) gyvena globos namuose - 3
- h) mokykla tokių duomenų neturi,
- i) kita: su abiem tėvais ir seneliais – 1
- j) su abiem tėvais ir vienu iš senelių – 1
- k) su vienu iš tėvų ir seneliais – 1
- l) su vienu iš tėvų ir vienu iš senelių – 1
- m) su mama ir patėviu - 1

6. Kaip vertinate mažamečio (-ės) šeimos socialinę padėtį:

- a) šeima pasiturinti - 1
- b) šeimą priskirtumėte viduriniajam sluoksniui - 24
- c) šeima gyvena skurdžiai - 20
- d) šeima veda asocialų gyvenimo būdą - 5.

7. Jūsų auklėjamoje klasėje besimokantis mažametis gyvena:

- a) mieste - 38
- b) kaime - 9
- c) kita : miestelyje - 3

8. Ar mažametis (-ė) yra vienas vaikas šeimoje:
- taip - 16
 - ne, turi vyresnį brolių (-ių) ir/arba seserį (-ų) - 16
 - ne, turi jaunesnį brolių (-ių) ir/arba seserį (-ų) -13
 - mokykla tokių duomenų neturi.
 - kita: turi jaunesnių ir vyresnių brolių ir seserų - 5
9. Ar mažamečio (-ės) tėvai (rūpintojai, globėjai, atstovai pagal įstatymą) domisi jo pasiekimais ir elgesiu mokykloje:
- labai domisi - 1
 - domisi pakankamai - 25
 - domisi vangiai - 19
 - visiškai nesidomi - 6
10. Ar mokykla turi duomenų apie anksčiau mažamečio (-ės) padarytas nusikalstamą (-as) veiką (-as):
- turi - 3
 - turi, tačiau neišsamią - 39
 - neturi - 8
11. Ar mokykla turi duomenų apie mažamečio šeimos narių teistumą:
- turi (pabraukite reikiamą žodį);
 - teistas tėvas - 1
 - teista motina - 0
 - teistas brolis - 1
 - teista sesuo - 0
 - teistas (įrašykite giminystės ryšį),
 - neturi - 47.

Mažamečio asmenybės bruožai

12. Mokykloje mažametis (-ė):
- mokosi pagal bendrą mokymo programą - 29
 - mokosi pagal modifikuotą mokymo programą -6
 - taikomos kai kurių dalykų adaptuotos mokymo programos - 11
 - taikomos daugelio dalykų adaptuotos programos - 2
 - mokosi pagal individualią mokymo programą - 2
 - kita
-
13. Ar mažamečiui (-ei) nustatytas protinis atsilikimas:
- taip, nustatytas nežymus protinis atsilikimas - 14
 - taip, nustatytas vidutinis protinis atsilikimas - 2
 - taip, nustatytas žymus protinis atsilikimas - 0
 - ne, protinis atsilikimas jam nenustatytas - 32
 - kita : nustatytas raidos sutrikimas – 1
 - nustatytas ribotas intelektas - 1
14. Pagal sugebėjimą mokytis ir pastangas mažametis (-ė):
- stengiasi mokytis ir siekia kuo geresnių rezultatų - 10
 - yra gabus, tačiau nesistengia dirbti - 12

- c) neturi gabumų ir nesistengia jų įgyti - 25
- d) kita : neturi gabumų, bet kiek gali, tiek dirba - 3

15. Klasėje mažametis (–ė):

- a) mėgstamas draugų, sugeba patraukti jų dėmesį - 12
- b) niekuo neišsiskiria iš kitų vaikų tarpo - 16
- c) su klasės draugais nesutaria - 21
- d) kita : reikalauja dėmesio sau - 1

16. Pamokų metu mažametis (–ė):

- a) yra drausmingas, vykdo mokytojo nurodymus - 11
 - b) stengiasi būti paklusnus ir netrukdyti kitiems, nors tai ne visada pavyksta - 17
 - c) dažnai yra nedrausmingas, išsiblaškęs, nereaguoja į pastabas, trukdo dirbti kitiems - 22
 - d) kita
-

17. Pagal mažamečio (–ės) charakterio tipą, jį priskirtumėte:

- a) **hipertiminiam tipui** (paaugliai labai aktyvūs, energingi, visada pakilios nuotaikos, dažnai nesugeba deramai įvertinti pavojų ir aplinkybių. Stiprus noras patirti naujų išpūdžių verčia griebtis vis naujų darbų, ieškoti naujų nuotykių, pramogų. Valdingas, anksti pradeda reikalauti savarankiškumo ir nepriklausomybės, traukia nauji žmonės, naujos vietos. Lengvabūdiškai žavėdamasis tuo, kas nauja, dažnai neužbaigia pradėtų darbų, greit keičia pomėgius. Kadangi dažnai užmezga kontaktus su kitais žmonėmis, tai dažnai patenka į asocialios krypties grupes) - 7
- b) **epileptoidiniam tipui** (pasižymi irzlumu, agresyvumu, dažnai smulkmeniškais, nepasitikintais kitais, kerštingas, užsispyręs, būdingi stiprūs pykčio priepuoliai. Nemėgsta vadovauti, nekelia sau didelių tikslų. Nelengva išvesti iš pusiausvyros, tačiau pyktis auga palaipsniui ir prasiveržia stiprių pykčio bei įniršio priepuoliu. Dažni nuotaikos svyravimai) - 8
- c) **isteroidiniam tipui** (pagrindinės savybės – egocentrizmas, pernelyg didelis noras atkreipti į save dėmesį, demonstratyvumas, noras nustebinti, bet ne tikrais laimėjimais, o išoriniais efektais. Dažnai stebina neįprastu apsirengimu, giriasi neeiliniais sugebėjimais, linkę fantazuoti, teatrališki, nesugeba giliai ir nuoširdžiai jausti. Siekimų lygis aukštas, tačiau sistemingai, atkakliai dirbti sekasi sunkiai. Savęs vertinimas neadekvatus, dažniausiai save priima tokį, koks esamoje situacijoje gali padaryti išpūdi) - 6
- d) **nepastoviam (silpnavališkam) tipui** (būdinga valios stoka, nesugebėjimas įveikti atsiradusių sunkumų, nesavarankiškumas, priklausomybė nuo susiklosčiusios situacijos. Valios stoka išryškėja situacijose, kai reikia atsispirti kito žmogaus įtakai. Nuolankūs, lengvai paklūsta tiems, su kuo bendrauja. Dažniausiai neturi noro mokytis, stengiasi išsisukti nuo darbo, nesilaiko nustatytos tvarkos. Tik sistemingai ir griežtai kontroliuojami gali dirbti ir mokytis, kontrolei susilpnėjus dažniausiai visą laiką skiria pramogoms. Patinka tik tai, kas nereikalauja jokių pastangų – be tikslo vaikštinėti gatvėmis laukiant, kas įdomaus atsitiks, lengvai įsitraukia į azartinius žaidimus, alkoholio vartojimą) - 13
- e) **cikloidiniam tipui** (periodiška nuotaikos ir darbingumo kaita. Brendimo pradžia dažnai pažymi depresinė fazė. Kinta nuotaika, paauglys tampa apatiškas, dirglus, nenori bendrauti, bet kokias veikla reikalauja didelių pastangų. Energingi paaugliai šiuo periodu tampa namisėdomis, bet kokias menkas nesėkmes pergyvena labai jautriai) - 0
- f) **labiliam tipui** (pagrindinis charakterio bruožas – ryški nuotaikų kaita. Nuotaika kinta labai greitai, atsižvelgiant į menkas, aplinkiniams nepastebimas priežastis (pvz. ne toks žodis, žvilgsnis, “ne laiku” lietus gali labai pabloginti nuotaiką arba įdomi naujiena, pokalbis gali ją pagerinti iki pakilios). Nuo nuotaikos dažnai priklauso ir savijauta, miegas, darbingumas, bendravimas, ateities suvokimas. Elgesio normų pažeidimais šio tipo atstovai nepasižymi, dėl nuotaikos kaitos kartais būna užsispyrę, konfliktiški) - 2
- g) **asteniniam tipui** (pagrindiniai bruožai – padidėjęs nuovargis, dirglumas, perdėtas rūpinimasis savo sveikata. Nuovargis pasireiškia dažniausiai protinės veiklos metu. Greit susierzina, išlieja savo pyktį ant aplinkinių, pyktis gana greit virsta atgailavimu. Nežymūs negalavimai priimami rimtai, noriai leidžiasi gydomas ir slaugomas. Bendraamžių kolektyvas reikalingas, tačiau bendravimas juos gana greit išsekina, todėl dažnai siekia būti vieni arba bendrauti tik su artimu draugu. Asocialus elgesys nebūdingas) - 0,
- h) **sensitivityviam tipui** (charakterio akcentuacija išryškėja vėlyvesniame paauglystės laikotarpyje. Būtent šiame amžiuje išryškėja pagrindiniai charakterio bruožai – padidėjęs jautrumas ir nepilnavertiškumo jausmas. Linkę save nuvertinti, mato daug trūkumų, ypač moralinėje – etninėje plotmėje. Sunkiai užmezga kontaktus su nepažįstamais, būna drovūs ir uždari, tačiau su artimaisiais bendravimas emociškai šiltas. Pasakytos jiems pastabos dažnai sukelia ašaras, savigraužą, o ne būdingą paaugliams protestą. Ryškus pareigos, atsakomybės jausmas, reikalavimai sau. Dažnai bendravimą su artimais draugais vertina labiau nei bendraamžių grupę. Tokie paaugliai nelinkę vartoti alkoholio, dažniausiai nerūko, nepažeidžia elgesio normų) - 1
- i) **psychosteniniam tipui** (charakterio bruožai išryškėja jau pradinėse klasėse, kai atsiranda pirmieji atsakomybės reikalavimai. Paauglystėje matomas padidėjęs nerimastingumas, neryžtingumas, polinkis svarstyti ir analizuoti, būdinga savianalizė. Dažnai nerimauja dėl savo ir artimųjų ateities. Neryžtingumas dažnai išryškėja situacijose, kuriose reikia priimti

sprendimą savarankiškai. Minėti charakterio bruožai kartais apsunkina paauglio socialinę adaptaciją, tačiau neskatina asociaulus elgesio pasireiškimų) - 1

- j) **šizoidiniam tipui** (pagrindinis bruožai – uždarumas, intuicijos stoka bendraujant. Sunkiai užmezga neformalius emocinius kontaktus. Dėl intuicijos stokos dažnai nesugeba suprasti kitų jausmų ir norų, atjausti. Gyvena savo pasaulyje, kupiname fantazijų, tik jam būdingų interesų. Tačiau dažnai kenčia dėl savo vienišumo, nesugebėjimo bendrauti, surasti sau tinkamą draugą. Nepasisiekimas bendravime paskatina dar didesnį uždarumą. Dėl savo charakterio ypatumų sunkiai įsitraukia į paauglių grupę, dažnai lieka joje baltomis varnomis. Siekdami lengviau užmegzti kontaktus su bendraamžiais, kartai pradeda nedideliais kiekiais vartoti alkoholi, narkotikus, dažnai susiformuoja psichologinė priklausomybė) - 8
- k) **konforminiam tipui** (pagrindinis bruožas – pastovus ir padidintas savo veiksmų priderinimas prie artimiausios aplinkos poreikio. Gyvena vadovaudamiesi taisyklėmis: galvoti, “kaip visi”, elgtis, “kaip visi”, stengiasi, kad viskas būtų taip, kaip pas visus – nuo drabužių iki požiūrio. Dėl grupės įtakos atsisako savo nuomonės ir perima daugumos požiūrį. Tampa labai priklausomi nuo aplinkos. Gana konservatyvūs, sunkiai adaptuojasi naujose situacijose, nemėgsta pokyčių, naujų pažinčių. Labai brangina bendraamžių grupę, grupės pakeitimas ar jos netekimas sukelia sunkius emocinius išgyvenimus, ilgalaikę traumą. Grupės narių gali būti lengvai įtraukiami į elgesio normų pažeidimus) - 8

18. Kokiomis kitomis asmeninėmis ir charakterio savybėmis pasižymi mažametis (-ė):

.....
.....
.....
.....

19. Ar Jūs asmeniškai esate pastebėjusi (-ęs) mažamečio (- ès) polinkį smurtauti:

- a) taip - 17
b) ne - 33
c) kita

.....

20. Ar turite duomenų apie tai, kad mažametis (-ė) vartoja alkoholi:

- a) taip - 9
b) ne - 41
c) kita

.....

21. Ar turite duomenų apie tai, kad mažametis (-ė) rūko:

- a) taip - 23
b) ne - 27
c) kita

.....

22. Ar turite duomenų apie tai, kad mažametis (-ė) vartoja narkotikus ar kitas psichiką veikiančias medžiagas:

- a) taip - 2
b) ne - 48
c) kita

.....

23. Jūs asmeniškai esate pastebėjusi (-ęs) mažamečio (- ès) polinkį pasisavinti svetimus daiktus:

- d) taip - 8
e) ne - 42
f) kita

.....

24. Ar Jūsų mokykloje yra sudarytas “Darbo su policiją dominančiais vaikais planas”:

- a) taip - 41

- b) ne - 4
 - c) nežinau - 5
 - d) kita
-

25. Ar Jūsų mokykla bendradarbiauja su policijos įstaiga gaunant informaciją, kiek ir kurie vaikai yra įrašyti į policiją dominančių vaikų apskaitą:

- a) taip - 49
 - b) ne - 1
 - c) nežinau,
 - d) kita
-

26. Ar imamasi kokių priemonių Jūsų mokymo įstaigoje besimokančių į policiją dominančių vaikų apskaitą įrašytų mažamečių nusikalstamumui užkirsti? Jei taip – kokių, jei ne – kokios priemonės:

.....

.....

.....

.....

27. Ar manote, kad ir mokymosi įstaigoms galėtų būti taikomi tam tikri pavyzdžiai nusikaltusių mažamečių atžvilgiu. Jei taip - kokie, jei ne - dėl kokių priežasčių:

.....

.....

.....

.....

28. Kokie būtų Jūsų pasiūlymai mažamečių ir nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gerinimui?

.....

.....

.....

.....

Dėkoju už atsakymus.